

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра загального і слов'янського мовознавства

Кваліфікаційна робота
освітній ступінь — магістр

на тему: **«ФЕМІНІТИВИ У ПУБЛІЧНОМУ МОВЛЕННІ
УКРАЇНСЬКИХ СИЛОВИХ СТРУКТУР: СЛОВОТВІРНИЙ І
ФУНКЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ»**

Виконала: студентка 2-го року навчання,
Спеціальності 035.01 Філологія
(українська мова та література)
Гончарова Ярослава Сергіївна
Керівник Близнюк К. Р., кандидат
філологічних наук, старший викладач
Рецензент Гарбера І.В.
Кваліфікаційна робота захищена з
оцінкою _____
Секретар ЕК _____
«__» _____ 20__ р.

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень.....	4
Вступ.....	5
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЗВ ОСІБ ЖІНОЧОЇ СТАТІ.....	10
1.1 Термінологічні аспекти вивчення фемінітивів та історія дослідження назв осіб жіночої статі.....	10
1.2 Історія формування фемінітивів в українській мові.....	16
1.3 Місце фемінітивів у сучасній українській мові.....	20
Висновки до розділу 1.....	28
Розділ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕМІНІТИВІВ У ПУБЛІЧНОМУ МОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКИХ СИЛОВИХ СТРУКТУР.....	31
2.1 Фемінітиви давнього походження: етимологічний аспект.....	31
2.2 Творення фемінітивів у публічному мовленні силових структур.	35
2.3 Тематична класифікація фемінітивів.....	41
2.4 Закономірності вживання фемінітивів на вебсайтах та фейсбук-сторінках силових структур.....	56
Висновки до розділу 2.....	71
Висновки.....	74
Список використаної літератури.....	77
Список використаних джерел.....	83
Додаток А.....	84
Додаток Б.....	89

Додаток В.....	90
Додаток Г.....	92

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ФБ ЗСУ — фейсбук-сторінка Генеральний штаб ЗСУ / General Staff of the Armed Forces of Ukraine

ФБ МВС — фейсбук-сторінка МВС України

ФБ ДСНС — фейсбук-сторінка ДСНС України

ФБ СБУ — фейсбук-сторінка Служба безпеки України

ВСТУП

Сучасне українське суспільство переживає глибокі трансформації, спричинені не лише тривалим процесом національного утвердження, а й драматичними викликами останнього десятиліття — Революцією Гідності, війною на Донбасі, повномасштабним російським вторгненням у 2022 році. Ці події не лише змінили політичний ландшафт країни, а й суттєво вплинули на соціальні ролі, громадянську активність, сприйняття держави, гідності та ідентичності.

Одним із важливих наслідків цих змін стало активне переосмислення ролі жінок у суспільстві. Сьогодні українські жінки беруть участь у процесах, які донедавна вважалися винятково чоловічими справами — захист держави, служба в армії, управління силами безпеки, участь у гуманітарних місіях. Вони не лише присутні в цих сферах, а й часто відіграють у них провідну роль. Це зумовлює необхідність зміни суспільного сприйняття діяльності жінок, зокрема на рівні публічного представництва.

У цій ситуації особливого значення набуває публічне мовлення — тексти, що транслюються від імені державних інституцій, зокрема силових структур. Саме ці тексти формують імідж держави, її цінності, її ставлення до громадян. Вони впливають на масову свідомість, закріплюють мовні моделі та відображають або ігнорують соціальні зміни. Використання або відсутність назв осіб жіночої статі в такому мовленні є важливим показником ставлення до гендерної рівності, видимості жінок та готовності інституцій адаптуватися до нових соціальних реалій.

Однією з характерних рис української мови є використання фемінітивів. Іменники на позначення осіб жіночої статі виникли ще в період існування індоєвропейської прамови, і з часом ця категорія лексем розвивалася, поповнювалася новими одиницями та зазнавала певних трансформацій. Як результат сьогодні ми маємо обширну фемінітивну підсистему, яка відображає не

лише суто лінгвістичні явища, а й культурні та соціально-політичні обставини сучасності.

Протягом останніх десятиліть кількість фемінітивів в українській мові стрімко збільшилася, що, з одного боку, пов'язано з відродженням давніх мовних тенденцій та входженням нових запозичень, а з іншого — зі зміною ролі та статусу жінки в суспільстві. У наш час представниці жіночої статі мають змогу долучатися до тих сфер життя, які раніше вважали винятково чоловічими. І особливо це стало помітно зараз, у період російсько-української війни, коли жінки на рівні із чоловіками вступають до лав Збройних сил України та інших силових структур, боронячи нашу незалежність та відстоюючи право на свободу. У зв'язку із цим вважаємо необхідним дослідження фемінітивів на сучасному етапі розвитку української мови.

Вживання слів на позначення осіб жіночої статі неодноразово привертало увагу науковців. Зокрема О. Тараненко у своїй праці «Андроцентризм у системі мовних координат і сучасний гендерний рух» розглядає фемінітиви крізь призму андроцентризму й доходить висновку, що в мовах, в основу граматичної та словотвірної будови яких покладено андроцентричний принцип, система назв осіб жіночої статі є менш розвиненою, ніж система маскулінитивів. На окрему увагу заслуговує і монографія М. Брус «Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування», у якій авторка комплексно досліджує назви осіб жіночої статі у діахронії та синхронії на лексичному, словотвірному та функціональному рівнях. Також до питання фемінітивів зверталися у своїх працях А. Архангельська [6], С. Бевзенко [7], М. Бойко [10], М. Вінтонів [10], Т. Горохова [10], Т. Космеда [36], І. Ковалик [32], О. Козачишина [34], А. Мосійчук [35], А. Нелюба [43], В. Німчук [46], О. Потєбня [50], Н. Шеховцова [63] та ін. Хоч українські філологи й розглядали у своїх роботах фемінітиви та вивчали різноманітні аспекти їхнього функціонування, українська мова повсякчас розвивається, що спонукає до дослідження сучасного стану системи назв осіб жіночої статі.

Актуальність теми полягає в тому, що наразі бракує досліджень, присвячених вивченню фемінітивів у сфері силових структур, до якої віднедавна почала долучатися значна кількість жінок. Наприклад, за даними Міністерства оборони України, в лавах ЗСУ станом на 2024 рік служить понад 67 тис. жінок, тоді як у 2014 році ця кількість становила трохи менше за 50 тис. осіб¹. Отож закономірно, що такі зміни в суспільстві є причиною трансформацій у мові, зокрема появи нових лексем на позначення осіб жіночої статі за професією, видом діяльності тощо.

Мета роботи — з'ясувати словотвірні та функційно-стилістичні особливості фемінітивів у публічному мовленні силових структур.

Задля реалізації мети було поставлено низку завдань:

- 1) проаналізувати особливості використання фемінітивів на різних етапах розвитку української мови;
- 2) визначити місце фемінітивів у сучасній українській мові;
- 3) з'ясувати, як утворюються назви осіб жіночої статі та який зі способів словотвору є найпродуктивнішим;
- 4) розглянути стилістичні особливості вживання фемінітивів;
- 5) створити тематичну класифікацію назв осіб жіночої статі;
- 6) простежити закономірності вживання фемінітивів на вебсайтах та фейсбук-сторінках силових структур.

Об'єктом дослідження є назви осіб жіночої статі в публічному мовленні силових структур.

Предмет дослідження — словотвірний та функційно-стилістичний аспекти фемінітивів.

Серед методів наукового дослідження були використані: методи аналізу і синтезу для створення класифікації фемінітивів за семантичним принципом; метод спостереження, який допоміг з'ясувати стилістичні особливості використання назв осіб жіночої статі; описовий метод задля визначення

¹ У Міноборони розповіли, скільки жінок наразі служать в ЗСУ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3872977-u-minoboroni-rozpovili-skilki-zinok-narazi-sluzat-v-zsu.html> (дата звернення 03.06.2025)

найпродуктивніших афіксів, за допомогою яких утворюються фемінитиви; структурний метод для визначення словотвірної структури слів; кількісний метод для підрахунку кількості фемінитивів у ЗМІ силових структур.

Матеріалом дослідження стали 140 назв осіб жіночої статі, які були вжиті в дописах у соцмережах та на офіційних сайтах таких силових структур: Збройні сили України, Міністерство внутрішніх справ України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України.

Теоретичне значення роботи виявляється в поглибленні наукових уявлень про фемінитивну підсистему сучасної української мови, зокрема у сфері публічного дискурсу. У дослідженні уточнено класифікацію та словотворчі моделі творення фемінитивів, відстежено динаміку їх розвитку в умовах активної соціальної трансформації, окреслено функціонально-стилістичні особливості використання назв осіб жіночої статі в системі офіційної комунікації. Отримані результати доповнюють сучасні положення щодо гендерної мовної політики, соціолінгвістики та стилістики.

Практичне значення роботи зумовлене можливістю використання її результатів у таких сферах, як: удосконалення мовної політики державних установ у контексті забезпечення гендерної рівності в публічному дискурсі; розроблення рекомендацій для редакторів, журналістів та пресслужб щодо стандартизованого й доречного використання фемінитивів у офіційно-діловому та публіцистичному стилі; впровадження дослідницьких матеріалів до навчальних курсів з української мови, стилістики, соціолінгвістики та гендерної лінгвістики; подальші наукові дослідження на основі запропонованої класифікації та аналізу реального мовного матеріалу з вебсайтів і соціальних мереж силових структур України.

Новизна роботи полягає в тому, що вперше було здійснено аналіз назв осіб жіночої статі в публічному мовленні силових структур.

Робота складається з переліку умовних скорочень вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури, списку використаних джерел та додатків.

Окремі положення цього дослідження були представлена на конференції «Мовний простір сучасного світу» та будуть опубліковані в збірнику матеріалів конференції: *Мовний простір сучасного світу : тези ІХ Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів і молодих учених, м. Київ, 30 травня 2025 р.. Національний університет «Києво-Могилянська академія», Кафедра загального і слов'янського мовознавства [та ін.]. Київ : НаУКМА, 2025.*

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЗВ ОСІБ ЖІНОЧОЇ СТАТІ

1.1 Термінологічні аспекти вивчення фемінітивів та історія дослідження назв осіб жіночої статі

У сучасному мовознавстві феномен фемінітивів розглядають як невід’ємний елемент гендерної мовної політики, що безпосередньо пов’язаний з активізацією феміністичного дискурсу, зміною ролі жінки в суспільстві та переосмислення її статусу і функцій. Упродовж останніх років простежується зростання наукового інтересу до лексем, що слугують для позначення жінок, як маркерів гендерної ідентичності культурній, професійній, соціальній площинах. Попри те питання термінологічної визначеності та історії дослідження фемінітивів і досі залишають актуальними.

Фемінітиви — це не лише граматичні форми, які слугують для позначення статі, а й лінгвістичні одиниці, що відображують соціокультурні трансформації у суспільстві. З огляду на це вивчення назв осіб жіночої статі потребує чіткого окреслення термінологічної бази та основних етапів дослідження цього явища в українському мовознавстві.

Насамперед варто зазначити, що саме поняття «фемінітив» є порівняно новим, адже майже не трапляється ні в тлумачних, ні в енциклопедичних словниках. Зокрема цей термін відсутній і в Словнику української мови в 11 томах. Однак наявна низка слів з коренем *-фемін-*, частина з яких стосується природничої сфери. Наприклад, лексема *фемінізація* пояснена як «розвиток в особі чоловічої статі та в самців хребетних тварин жіночих вторинних статевих ознак (напр., голосу, молочних залоз, пропорцій скелету тощо)» [64] або дієслово *фемінізуватися* тлумачиться як «набувати жіночих вторинних статевих ознак» [64]. Водночас укладачі словника беруть до уваги й фемінізм як суспільне явище, надаючи йому таке визначення: «У буржуазних країнах — політичний рух за зрівняння жінок у правах з чоловіками» [64]. Отож у зазначеній праці корінь -

фемін- притаманний переважно біологічній термінології, а у випадках, коли слово не має специфічних маркувань або належить до політичної лексики, тлумачення мають яскраво виражену негативну конотацію, що пов'язано з особливостями радянської дійсності.

Окрім того, про поняття *фемінітив* рідко згадано й у лінгвістичних словниках. Зокрема цей термін не розглянуто в «Словнику лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія» за редакцією М. Голянич, Р. Стефурак, І. Бабій, «Словнику лінгвістичних термінів» Д. Ганича та І. Олійника, праці «Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів», укладачами якої є С. Єрмоленко, С. Бибик, О. Тодор та низці інших словників і довідників.

Серед нечисленних праць, де взято до уваги термін *фемінітиви*, варто виокремити «Словник гендерних термінів» З. Шевченко. Укладачка словника надає таке визначення: «Фемінітиви — це слова жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду, що належать до всіх людей незалежно від їхньої статі» [68]. Авторка також наголошує на тому, що функцією фемінітивів є боротьба з гендерною сліпотою та посилення гендерної чутливості: у ситуації, коли домінують форми чоловічого роду, фемінітиви покликані відновити рівність як у мові, так і в суспільстві. І хоч укладачка словника надає чітке та лаконічне тлумачення й водночас аналізує завдання фемінітивів, саме визначення не охоплює усіх випадків функціонування назв осіб жіночої статі. У переважній більшості праць, присвяченій цій проблематиці, трактування фемінітивів спирається на маскулінітиви. Тобто назви осіб жіночої статі розуміють як похідні від відповідних маскулінітивів. Тоді як варто враховувати те, що, по-перше, не всі фемінітиви є похідними, а по-друге, не всі похідні назви утворилися від чоловічих форм лексем.

Якщо ж розглядати праці, що безпосередньо присвячені фемінітивам, то систему термінопонять, які доцільно використовувати під час вивчення назв осіб жіночої статі, детально описала та проаналізувала сучасна мовознавиця А. Архангельська. Науковиця вважає, що попри значну кількість можливих

термінів (*назви жіночого роду, назви осіб жіночої статі, назви моції, моційні найменування/утворення/derivати/кореляти*) найбільш вдалими є поняття з коренем *-фемін-*, зокрема вживана в нашій роботі лексема *фемінітив* та похідні від неї. Саме сукупність цих термінів дає змогу цілісно описати це явище в мовознавстві та створити номінативну підсистему, за допомогою якої вдасться охопити категорію іменників на позначення жінок [6].

Дослідниця зауважує, що такі терміни, як *фемінітив (фемінатив), фемінізація* та їхні похідні з'явилися в українському мовознавстві лише в останній третині ХХ століття. Отож їх не фіксують ні праці ХVІ–ХVІІ століть, як-от «Грамматика слов'янська» Мелетія Смотрицького та «Лексикон словенороський» Памво Беринди, ні грамматики ХІХ століття, серед яких «Грамматика руского языка» Якова Головацького, ні пізніші праці початку ХХ століття — «Уваги до сучасної української мови» О. Курило, «Українська фраза: коротенькі начерки» М. Сулими, «Норми української літературної мови» О. Синявського тощо.

Поняття *фемінітив* було загадано в праці І. Огієнка «Наша літературна мова», однак дещо в іншому значенні. А вже термін *фемінітив* як словотвірне найменування жінки почало функціонувати у текстах І. Ковалика та І. Фекети в контексті жіночого словотвору. З часом вживання слів з коренем *-фемін-* поступово усталилося в українській лінгвістиці, та попри те досі бракує словників, які надали б їм вичерпні тлумачення.

Незважаючи на те, що поняття *фемінітив* почали вживати порівняно нещодавно, самі ж лексеми на позначення осіб жіночої статі привернули увагу дослідників значно раніше. Отож на сьогодні є значна кількість праць, що присвячені вивченню фемінітивів як на синхронному зрізі, так і в діяхронії. Як зазначає мовознавиця М. Брус, дослідження назв жінок бере свій початок у наукових роботах О. Потебні. У межах своїх праць він розглядав різноманітні проблемні питання слов'янського мовознавства й присвячував увагу окремим темам, серед яких і найменування осіб. Зокрема цей аспект було висвітлено в його роботі «Из записок по русской грамматике». Дослідник розглядає

специфічну рису української мови, яка рідко виявляється в інших мовах, — здатність іменників виявляти атрибутивні ознаки та заміняти прикметники. У цьому контексті О. Потебня виокремив суфікси, притаманні фемінітивам, та визначив, від яких типів маскулінитивів вони утворюються [20].

В контексті історичного розвитку української мови фемінітиви розглядав Л. Булаховський. Дослідник був переконаний, що хоч лексичний фонд української мови мало чим відрізняється від інших слов'янських мов, саме словотворення додає нашій мові індивідуальних рис. У своїй праці «Курс сучасної української літературної мови. Т. I» Л. Булаховський аналізує ті назви жінок, які вже вийшли з мовного вжитку, та ті, які знову набули популярності, тобто деархаїзувалися. Окрім того, дослідник помітив, що найчастіше перевагу надають словам на позначення чоловіків. Це можна простежити на прикладі назв професій, коли хоч і наявна фемінітивна форма, є тенденція до використання саме чоловічої. Або ж на прикладі словотвору: для творення іменників-назв чоловіків існує значно більше суфіксів, ніж для творення найменувань жінок. Друге твердження закономірно випливає з першого, адже для називання осіб жіночої статі актуальними є маскулінні форми [21].

Ще один науковець — В. Німчук — значну кількість працю присвятив діахронному опрацюванню лексики української мови. У статті «Праслов'янська лексика» дослідник розглядає назви осіб жіночої статі, які були запозичені з індоєвропейської прамови. А в праці «Лексика давньоруської мови» окрім охоплення лексики праслов'янського періоду розглянуто також новотвори давньоукраїнського періоду [45]. В. Німчук не оминув увагою фемінітиви і в монографії «Давньоруська спадщина в лексиці української мови», висвітливши особливості історичного розвитку окремих назв жінок [44].

Своєю чергою П. Ковалів досліджував фемінітиви на синхронному зрізі з огляду на їхнє походження: власне українські та запозичені. У праці «Лексичний фонд літературної мови київського періоду X–XIV ст.» науковець спочатку розглядає питому лексику нашої мови, зокрема й фемінітиви, поділивши слова на тематичні групи: природа, духовна та матеріальна культура тощо. Окрема

частина присвячена запозиченим лексемам, а саме похідним з германських, тюркських мов, грецької, латини й т. ін. [33].

Словотвірний аспект функціонування фемінітивів досліджував С. Бевзенко. Аналізуючи назви осіб жіночої статі з погляду діяхронії у праці «Історична морфологія української мови. (Нариси із словозміни та словотвору)», дослідник розглядає способи словотвору та словотворчі засоби за продуктивністю, давністю, функціональністю, поширеністю. Водночас С. Бевзенко зважає і на історичні зміни у відмінюванні фемінітивів, що є важливим для цілісного вивчення цієї групи лексики [7].

Схожих аспектів торкається у своїх працях С. Самійленко, приділяючи увагу фонетичному складу праслов'янських коренів, змертвілим суфіксам та продуктивним і малопродуктивним формантам. Також розглянуто і способи творення іменників, зокрема й фемінітивів. Отож дослідник вивчав фемінітиви як у синхронії, так і в діяхронії, зосередившись на граматичних особливостях лексем [52].

Попри численні напрацювання попередніх періодів, де дослідники прямо чи опосередковано розглядали різні аспекти функціонування фемінітивів, новий етап вивченні цієї групи лексики започаткував саме І. Ковалик. Науковець виокремив лінгвальну категорію жіночості в контексті дослідження категорії назв осіб. Під час вивчення словотвору назв осіб І. Ковалик поділив слова на два розряди: назви чоловіків та назви жінок, водночас останні здебільшого розглянуто як похідні перших. Ці дві групи слів науковець описував у тісному взаємозв'язку, однак це не завадило обґрунтувати низку теоретичних питань, що стосуються словотвору фемінітивів [32].

Не можна не згадати і про внесок Л. Гумецької, яка є авторкою праці «Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст.». Дослідниця описує особливості творення фемінітивів та зазначає, що в юридичних текстах назви осіб жіночої статі трапляються вкрай рідко, і значну кількість субстантивів становлять непохідні слова. Попри обмежену кількість похідних фемінітивів, науковиці вдалося простежити, що переважно ці лексеми утворено за допомогою

суфікса -к-, який, відповідно, можна вважати найпродуктивнішим в охопленому періоді [23].

Попередні напрацювання стали ґрунтовною базою для написання глибоких та комплексних досліджень з історичного словотвору. Важливими для українського мовознавства є роботи П. Білоусенка та В. Німчука, як-от «Нариси з історії українського словотворення (деривати на -иця)» і «Нариси з історії українського словотворення (деривати на -ина)». У першій праці акцентовано увагу на тенденції до збільшення кількості фемінітивів із формантом -иц-, а в другій зазначено, що суфікс -ин-, хоч у давніші періоди й не був надто поширеним, однак у староукраїнській та новій українській мові почав активніше використовуватися [8; 9]. Таку закономірність можна помітити й у сучасній українській мові, яка характеризується значною кількістю фемінітивів, утворених за допомогою цього форманта.

Вагомим також є дисертаційне дослідження І. Фекети, що має назву «Жіночі особові назви в українській мові. (Творення і вживання)». У ньому дослідник охоплює не лише словотвірний аспект, а й лексичний та функційний. Об'єктом його вивчення стали фемінітиви першої половини ХХ століття. Знахідки І. Фекети вказують на те, що більшість назв осіб жіночої статі походить від маскулінів, а також окремі лексеми утворилися з прикметників та дієслів [60].

Ще одна дисертація, присвячена фемінітивам, належить С. Семенюк та маю назву «Формування словотвірної системи іменників з модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові». У цій роботі взято до уваги лексеми кінця ХVІІІ – початку ХХ століття, а саме особливості творення фемінітивів. Мовознавиця охоплює назви, утворені за допомогою суфіксального способу, однак поза межами цього дослідження залишаються інші, неморфологічні способи [53].

Підсумовуючи усе сказане, можемо зробити висновок, що назви осіб жіночої статі протягом тривалого періоду привертають увагу лінгвістів. Дослідники розглядають їх і в синхронному, і в діяхронному аспекті. Найбільша

кількість праць присвячена саме творенню фемінітивів, але можна й виокремити роботи, які зосереджені на лексичному, лексикографічному, функційному та інших особливостях використання цих лексем. Окрім того, помітною є тенденція до збільшення кількості досліджень фемінітивів протягом останніх десятиліть, що зумовлено як розширенням проблематики сучасного мовознавства, так і активними змінами в суспільстві та актуалізацію нових тем. Однак варто зауважити, що досі наявний брак комплексних досліджень фемінітивної підсистеми, а також робіт, зосереджених на вживанні назв осіб жіночої статі в окремих сферах, як-от військовій та рятувальній, де жінки відіграють важливу роль і займають становище на рівні з чоловіками.

1.2. Історія формування фемінітивів в українській мові

Проблема називання осіб жіночої статі зумовила виокремлення категорії жіночності: «узагальненого, абстрагованого поняття, якому підпорядкована сукупність лексичних і словотвірних одиниць, об'єднаних загальним значенням "особа жіночої статі"» [20, с. 53]. Лінгвальна категорія жіночності почала формуватися в індоєвропейський період і була тісно пов'язана з формуванням категорії істоти/неістоти, яка значно відрізнялася від сучасного її розуміння. Як стверджує А. Месє, зарахування поняття до живого або неживого світу в той період залежало від світосприйняття тодішньої людини. До поняття живого належало все, що діє, виражає дію або перебуває в дії, тому це могли бути частини тіла (рука, нога), абстрактні поняття (убивство, носіння), назви дерев (бо вони ростуть, дають плоди тощо). Лексеми, які виражали поняття, що належать до живого світу, мали чоловічий або жіночий рід, а неживого — середній [20].

Іменники індоєвропейської мови не мали виразної родової диференціації, тобто не було специфічних морфологічних ознак, які б указували на те, що слово належить до певного роду. Водночас основи на *-e/o- зазвичай мали слова чоловічого та середнього роду, рідше — жіночого. Основи на -ā-, -jā- вказували переважно на слова жіночого роду, а також інколи характеризували чоловічий рід.

Аналіз становлення категорії жіночності засвідчує, що первинними виразниками осіб жіночої статі стали індоєвропейські корені, які лягли в основу майбутніх фемінітивів.

Самостійний розвиток категорії жіночності припав на праслов'янський період, коли особи жіночої статі почали позначатися відповідними номінативними одиницями, тоді як в індоєвропейській мові носіями фемінітивної семантики були поодинокі корені й основи. Також у цей період виникає значна кількість назв осіб жіночої статі за родинними стосунками, віковими й фізіологічними ознаками, зовнішніми і внутрішніми рисами, соціальними та сімейними станами, національністю тощо [20].

Період XI–XVI століть — тобто час творення й функціонування української літературно-писемної мови — характеризується збереженням основних рис фемінітивної підсистеми праслов'янської мови. Однак можна помітити, що у пам'ятках цього періоду значна кількість праслов'янських назв осіб жіночої статі відсутня, що пов'язано насамперед із книжним характером творів. Водночас ці лексеми і надалі зберігалися в розмовному мовленні. Загалом же, фемінітиви періоду Середньовіччя відображають взаємодію праслов'янської, церковнослов'янської і власне української мовних традицій. Зважаючи на це, мовознавиця М. Брус виокремлює такі семантичні розряди тодішніх назв жінок: за родинними зв'язками (*дочерь, дядина, падъчерица*); за діями, функціями, заняттями (*баяльница, кърмительница*); за соціальним, майновим, сімейним, ситуативним станами (*бановъна, селянька*); за церковно-релігійними ознаками (*Богомати, хрестиянька*); за стосунками, поведінкою, вчинками (*благопоутьница, любодъица*); за віковими ознаками (*дъвица, жонъка*); національними й територіальними ознаками (*жидовъка, московъка*); міфологічними особливостями (*берегыни, жьрица*) [20].

Період XVI–XII століть схарактеризувався бездержавністю, територіальним розмежуванням українських земель, посиленнями контактами з іншими державами, що привело до входження іншомовних елементів до староукраїнської мови. Варто також зазначити, що на розвиток фемінітивної

підсистеми у цей час вплинув розвиток нової суспільно-політичної, адміністративно-правової, військової лексики та виникнення різних суспільних станів, цивільних, військових посад, територіальних одиниць, органів самоврядування. Як порівняти з попереднім періодом, фемінітивна підсистема староукраїнської мови збільшилася вдвічі. За твердженням М. Брус, до неї належали такі семантичні розряди назв жінок: за діяльнісними, функційними ознаками (*кухарка, пекарка*); за соціальним, майновим, спадковим станами (*земянка, скарбникова*); за рисами характеру, стосунками, вчинками (*бесѣдница, неприятелька*); за родинними зв'язками і стосунками (*племінниця, ятрівка*); за церковно-релігійними ознаками (*законниця, скимниця*); за віковими, фізіологічними ознаками (*бѣлоголова, породѣля*); за національними ознаками (*волошка, єгиптяныни*); за міфологічними ознаками (*небожителька*). Семантичні розряди поповнилися новими лексемами за рахунок іншомовних запозичень (*акторка, гафтарка, езекуторка, крамарка, майстриня, фундаторка тощо*) та власне українських слів (*прохачка, спѣвалниця та ін.*) [20].

Період XVIII–XIX століть значно відрізняється від попереднього, адже розвиток фемінітивної підсистеми у цей час означений формуванням літературної мови на живій народній основі, отож фемінітивна підсистема ввібрала чимало рис із живого мовлення, тим самим значно віддалившись від староукраїнської основи. Давні запозичення (*княгиня, князівна*) вийшли з ужитку, натомість з'явилася низка нових лексем. З огляду на посилені українсько-російські контакти, значна частина іншомовних запозичень у цей період потрапила в українську мову за посередництвом російської. Також фемінітивна підсистема поповнилася народнорозмовною лексикою. Лексичний склад фемінітивів представляли семантичні розряди назв жінок за характером, темпераментом, зовнішніми і внутрішніми ознаками, уподобаннями, інтересами (*гнівничка, душогубка*); за соціальним, майновим, сімейним станами (*кушнірка, поміщиця*); за діяльнісними, функційними ознаками (*маслярка, ткачиха*); за родинними зв'язками і стосунками (*мамуня, нянька*); за церковно-релігійними

ознаками (*богомілька, християнка*); за національністю, територією проживання (*азіятка, славянка*); за віковими, фізичними й фізіологічними особливостями (*коротуха, сліпачка*); міфологічними й казковими ознаками (*лісунка, мавка*) [20]. Окрім того, народнорозмовна основа засвідчила здатність фемінітивів утворювати синонімічні ряди, набувати емоційно-оцінних значень, а також їхні широкі семантичні й словотвірні властивості.

У ХХ столітті система фемінітивів української мови зазнала суттєвого оновлення. Серед особливостей розвитку лексичної системи в зазначений період варто назвати маргіналізацію слів, які стосувалися панівних класів та економічних відносин. Натомість виникала нова лексика для опису радянської дійсності. Окрім того, значна кількість слів змінила свою семантику або набула нових конотацій. Також з'явилася низка неологізмів, частина з яких утворювалася на ґрунті нашої мови, а частина була запозичена з інших мов, переважно російської або за її посередництва. Отож кількість лексичних одиниць збільшилася унаслідок соціально-економічних, суспільно-політичних, культурно-освітніх та інших змін у період будування соціалізму, зокрема збільшилася кількість назв осіб жіночої статі за професійними, діяльними, функційними ознаками; за інтересами, уподобаннями, здібностями, характером, темпераментом, поведінкою, виглядом; за територіальними, національними, етнічними, расовими ознаками; за соціально-класовим, спадково-майновим, сімейним станами тощо [20].

Кінець ХХ та ХХІ століття ознаменувалися відновленням української державності та, відповідно, змінами в лексичній системі, що торкнулися й фемінітивів. Одними з найпомітніших стали процеси архаїзації та деархаїзації словникового складу мови. Лексеми, які позначали та характеризували радянські реалії поступово вийшли з мовного вжитку, натомість відродилася та лексика, яка зазнала пасивізації в радянський період. Також українська мова почала позбуватися зросійщених форм, і, варто зазначити, це явище триває досі, а особливо воно активізувалося з початком війни на Сході та повномасштабного вторгнення в 2022 році. Натомість процес запозичення лексики з інших мов

набув значно більших масштабів, тому запозичені слова проникнули не лише в побутове мовлення, а й міцно закріпилися в літературній мові. Окрім того, ця запозичена лексика стала основою для творення похідних слів, до того ж з використанням власне українських дериваційних засобів.

У висновку варто зазначити, що фемінітивна підсистема української мови почала формуватися ще в індоєвропейській прамові. На її розвиток значно впливали соціально-політичні та культурні особливості кожного історичного періоду. Та попри те, система назв осіб жіночої статі завжди зберігали ознаки від найдавніших часів і водночас набували нових рис, що були характерні українській мові на різних етапах її розвитку.

1.3 Місце фемінітивів у сучасній українській мові

Протягом останніх десятиліть українське суспільство зазнало значних соціокультурних та лінгвістичних трансформацій, що природно вплинуло на структуру та функціонування національної мови. Однією з найяскравіших тенденцій цього періоду стало оновлення фемінітивної підсистеми — сфери словникового запасу, що відображає гендерну ідентичність, розподіл соціальних ролей та загальний вектор гуманітарного розвитку. Фемінітиви, які донедавна сприймалися як периферійне або розмовне явище, набули статусу повноцінного елемента літературної норми, увійшли до офіційного правопису та почали активно використовуватися в ЗМІ, журналістиці, політичному мовленні та академічному дискурсі.

Формування нового лінгвістичного мислення, орієнтованого на принципи рівності та інклюзивності, призвело як до появи нових лексем, так і до актуалізації старих, вилучених з пасивного словникового запасу. Все це спонукає до ґрунтовного аналізу фемінітивів як лінгвістичної категорії, що стрімко розвивається та активно взаємодіє з позамовною реальністю. Зокрема важливо врахувати, яке місце займають фемінітиви в сучасній українській мові, у яких

стилях вони функціонують, якими засобами створюються та як змінюється їх сприйняття серед носіїв мови.

Але насамперед наліз фемінітивів на сучасному етапі вимагає визначення поняття «сучасна українська мова», щодо якого в наукових колах точаться дискусії. Мовознавиця С. Єрмоленко [24] вказує на те, що існує два розуміння цього терміна: широке та вузьке. Згідно з першим, сучасну українську літературну мову ототожнюють із новою українською літературною мовою, формування якої пов'язане із творчістю І. Котляревського. Прибічники вузького розуміння хронологічно обмежують сучасну українську мову останніми шістдесятьма роками. Підґрунтям для визначення таких часових рамок стали літературні норми, яких дотримується середнє покоління, що проявляє найбільшу активність у суспільному житті. Водночас поширеним є твердження про те, що період сучасної української літературної мови охоплює останні кілька десятиліть, протягом яких відбулися помітні зміни в лексичному складі мови, з'явилися нові тенденції у словотворенні, нові синтаксичні особливості, стилістичні явища тощо. З огляду на це у нашій роботі буде дотримано думки про те, що функціонування сучасної літературної мови обмежене кількома останніми десятиліттями, і охоплено період з 2019 до 2025 року, що дасть змогу, з одного боку, простежити вплив нового правопису на фемінітивну підсистему української мови, а з іншого — розглянути особливості вживання фемінітивів саме на сучасному етапі, з урахуванням суспільно-політичних та військових подій останніх років.

Націоналізація української мови та долучення її до світових процесів зумовили, по-перше, віддалення від попередньої традиції, відмову від мовних засобів, що були штучно нав'язані протягом попереднього періоду, й активізацію питомих мовних рис, а по-друге, засвоєння нових запозичень та формування власних нових лексем. Ці процеси не минули й фемінітивну підсистему, яка почала активно розвиватися на межі тисячоліть під впливом фемінізації усього українського суспільства. Особливо в цей період розвинулася суфіксальна

фемінізація, внаслідок якої словниковий склад української поповнився низкою нових лексем.

На думку О. Тараненка, таку продуктивність у пострадянський період можна пояснити загальносоціальним, системно-нормотворчим та номінативно-експресивним чинниками. Перший із них полягає в кардинальній зміні ролі жінки в суспільстві. Представниці жіночої статі почали долучатися до тих сфер життя, які донедавна були винятково чоловічими, що викликало потребу у створенні окремих, більш доцільних номінацій. Системно-нормотворчий чинник виявляється в необхідності відновити «автентичність» української мови, коригувати та систематизувати різні сегменти її словотвірної структури і повною мірою проявити словотвірні можливості. А номінативно-експресивний полягає в потребі розширити стильові можливості для самовираження. На збільшення кількості фемінітивів значно вплинули перші два чинники, а також важливу роль відіграли посилення світових феміністичних тенденцій, а саме поява «третьої хвилі» фемінізму, та інтенсивний розвиток гендерної лінгвістики [57].

Тенденцію до збільшення кількості фемінітивів підтверджують і сучасні словники неологізмів. Важливою особливістю таких словників є те, що вони відтворюють лексичні одиниці, незалежно від того, чи є вони нормативними і чи є можливість їхнього входження до загальноживаної лексики. Основним завданням цих праць є фіксування актуального стану словникового складу мови і тих новотворів, якими послуговується певна кількість мовців. Отож словники неологізмів є вагомим джерелом для дослідження фемінітивів, адже відображають найновіші лексеми та особливості словотворення на сучасному етапі [6].

Наприклад, «Словник новотворів української мови кінця ХХ століття» Г. Віняр, Л. Шпачук, виданий у 2002 році, фіксує фемінітиви мисткиня, шефіня, дарівниця, заручниця, політикеса, протагоністка, экс-приятелька тощо. Виданий дещо пізніше — у 2009 році — словник «Нові слова та значення», укладачами якого є Л. Туровська та Л. Василькова, вміщує лише два фемінітиви: бізнес-леді та гувернантка. Порівняно велику кількість фемінітивів містить словник

А. Нелюби під назвою «Словотворчість незалежної України 1991–2011», опублікований у 2012 році. А. Архангельська шляхом підрахунків виявила, що зазначена праця охоплює 759 назв осіб чоловічої статі та 156 фемінізованих назв. Серед найбільш рідкісних варто назвати такі: єпископиня, упівка, суржиконосиця, запитальниця, камасутріанка й т. ін. А ще пізніша праця А. Нелюби у співавторстві з Є. Редьком — «Словотворчість незалежної України 2012–2016» — фіксує 894 маскулінітиви, 124 парних фемінітиви та ще 5 похідних одиниць, які можуть мати подвійну мотивацію. Серед них є такі слова, як: *бійниця, аеророзвідниця, знавкня, депутатеса, попсючка, рашистка, совкня, френдеса, юзерка* тощо. Розглядаючи ці словники, ми маємо змогу робити висновки як про сучасний стан фемінітивної підсистеми, так і про те, як вона розвивалася: які новотвори прижилися, а які з часом вийшли з мовного вжитку [6].

Простеження змін словникового складу мови є важливим для розуміння та аналізу тих лінгвістичних явищ та процесів, які відбуваються зараз. Отож варто звернути увагу на те, що зростання національної свідомості із проголошенням незалежності України спонукає до перегляду мовних норм крізь опозиції «своє» — «чуже», «ми» — «вони» з метою протистояти ідеології тоталітаризму, позбутися тенденцій, які нав'язала Росія, та утвердити власні, питомі елементи. В радянські часи український словотвір перебував під впливом російського та значною мірою підпорядковувався його правилам, зокрема це стосувалося й жіночого словотворення. З-поміж обмежувальних факторів А. Нелюба називає штучне нав'язування творення назв жінок за допомогою прикладки (*жінка-майстер, жінка-кравець, жінка-лікар*) і водночас обмеження використання готових словотвірних відповідників *майстриня, кравчиня, лікарка*; стилістичне маркування формантів для творення назв жінок як розмовних, що спричинило їх обмежене використання; з-поміж наявних у словотворенні продуктивними вважалися форманти *-ш-* і *-к-*, використання дериватів із цими формантами виходило і за межі розмовного мовлення; чітке дотримання штучних правил сполучуваності словотвірних формантів із твірними основами; скорочення

іменникових парадигм: від чоловічих назв не утворювалися назви осіб жіночої статі; у загальномовній практиці називання жінок не взято до уваги діалектні, жаргонні, просторічні назви. А. Нелюба переконаний, що внаслідок цих псевдостримувальних факторів сформувалася думка про неможливість творення назв осіб жіночої статі від низки іменників на позначення чоловіків, хоча насправді жіноче словотворення в українській мові має широкі можливості: наприклад, на відміну від російської, фемінітиви української мови здатні утворюватися від низки лексем іншомовного походження, зокрема з частинами *-лог-*, *-граф-*, *-ор-*, *-іст-* (*філолог, картограф, прокурор, стиліст*) тощо [43].

Варто зауважити, що творення фемінітивів часом ускладнюється через незбіг словотвірної норми та лексичної, тобто лексеми, що утворені відповідно до правил словотвору, не завжди звучать природно. Є. Карпіловська виокремлює такі етапи входження нового слова до української літературної мови: 1) поодинокі вживання в певній сфері та певній комунікативній ситуації; 2) збільшення кількості вживань; 3) розширення спектру функціонування лексеми, використання її в текстах інших стилів; 4) формування системних відношень між новим словом та іншими мовними одиницями. Після проходження цих етапів лексема може претендувати на кодифікацію та унормування [25].

З огляду на це в редакції Українського правопису 2019 року було регламентовано творення назви осіб жіночої статі за допомогою суфіксів *-к-*, *-иц-*, *-ин-*, *-ес-* та ін. Водночас, як зауважує А. Архангельська, існують сумніви щодо творення фемінітивів від низки чоловічих назв на кшталт *мовець* — *мовкиня/мовчиня*, *прозаїк* — *прозаїчка/прозаїкиня*, які звучать незвично для носіїв української мови. Окрім того, на думку дослідниці, кількість емоційно забарвлених неофемінітивів є чи не більшою, ніж нейтральних, адже, хоч словотвірна система і дозволяє утворювати нейтральні найменування, проте в процесі використання деякі слова із часом можуть набувати відтінку розмовності або навіть зневажливих конотацій [6]. Виникнення фемінітивів, які мають однакову семантику, але утворені за допомогою різних формантів, засвідчено і в праці М. Волощак «Фемінітиви. Назви жінок», яка була видана у 2022 році.

Авторка вміщує у своїй праці так форми, як: *фотографка* — *фотографиня* — *фотографеса*, *філософка* — *філософиня* — *філософеса* — що вкотре підтверджує активне творення фемінітивів та прагнення мовців знайти найбільш вдалі форми слів для позначення осіб жіночої статі.

Проблема виникнення мовних дублетів є актуальною, адже подекуди їхня кількість сягає 5–6 одиниць, що значно ускладнює вибір найбільш вдалої форми. В цьому контексті варто розглянути й питання норми та узусу, адже не всі одиниці, якими послуговуються мовці, є кодифікованими й закріпленими у словниках. Наприклад, Словник української мови в 11 томах подає два фемінітиви, утворені від слова *учитель*: *учителька* та *учительша* (останнє з приміткою «розмовне»). Тоді як А. Архангельська фіксує також лексеми *учителькиня*, *учитилеса*, *учителиця* [6]. Цей факт вкотре підтверджує, що фемінітивна підсистема на сучасному етапі потребує уваги науковців та унормування тих форм, які є найбільш поширеними та правильними з погляду словотвору.

Не менш проблемним є і функційно-стилістичний аспект вживання фемінітивів. Насамперед слід зауважити, що провідна роль у творенні нових назв жінок належить засобам масової інформації, отож можна зробити висновок, що найактивніше фемінітиви використовують у публіцистичному стилі. Ольга Перехрест у своїй статті «Чому ми вживаємо фемінативи. Колонка редакторки» доходить висновку, що використання фемінітивів є виправданим, оскільки вони притаманні українській мові, дають змогу зробити висловлювання точнішим та уникнути плутанини, а також сприяють видимості жінок та їхньої ролі в сучасному світі [47].

Якщо в розмовному, художньому, публіцистичному стилях використання назв осіб жіночої статі є порівняно усталеним, то в науковому та офіційно-діловому стилі й досі переважають чоловічі форми. Л. Кислюк вважає, що вживання маскулітивів у офіційно-діловому мовленні є доцільним, адже воно закріплене традицією та правилами етикету. Окрім того, назви осіб за професією, родом діяльності, соціальним статусом є одночасно і назвами цих професій,

посад і звань [26]. Однак О. Пономарів переконаний, що розширення сфери використання фемінітивів є закономірним явищем: «Щодо вживання в офіційно-діловому мовленні найменування чоловіка на позначення жінки, то тут настав час ламати традицію» [49]. Такі розбіжності в поглядах свідчать про те, що, хоч використання назв осіб жіночої статі й закріплене у правописі, їхнє вживання у деяких сферах життя і досі є обмеженим.

Під час вивчення фемінітивів важливо зважати не лише на думки науковців, а й на ставлення до такої лексики звичайних пересічних українців, які, власне, і є основними творцями та користувачами назв осіб жіночої статі. У 2018–2019 роках А. Архангельська провела соціологічне опитування, у якому взяло участь 580 респондентів. Водночас науковиця порівняла його зі своїм аналогічним дослідженням, яке було проведене у 2013 році. Насамперед учасникам анкетування було запропоновано відповісти на запитання про те, чи поділяють вони ідеї фемінізму. Результати продемонстрували, що 65,43% прихильно ставляться до фемінізму, а 33,1% зовсім або частково не сприймають цей рух (решта відмовилися надавати відповідь на запитання) [6]. Отож частка людей, які сприймають фемінізм позитивно значно перевищує частку тих, хто ставиться вороже до таких поглядів.

У відповіді на друге запитання респонденти мали вказати, чи погоджуються вони з тим, що в українській мові жінка повинна мати спеціальне жіноче найменування на позначення професій, посад, видів діяльності тощо. Тут показовим є розподіл голосів у 2019 та 2013 році. В новішому опитуванні відповідь «ні» вибрало 51,03% осіб, тоді як у давнішому, ця кількість сягала 76,92% [6]. Такі дані засвідчують поступове усвідомлення усталення думки, що фемінітиви є важливою складовою нашої мови. І хоч відсоток тих, хто заперечує необхідність використання назв осіб жіночої статі, досі залишається доволі високим, тенденції до зміни поглядів у суспільстві є очевидними.

В окремому питанні учасникам анкетування було запропоновано вибрати чинник, який найбільше впливає на поширення фемінітивів у публічному просторі. Найбільша кількість, а саме 50% респондентів, вказали, що активізація

творення фемінітивів зумовлена насамперед модою на них. Ще 31,03% вказали на прагнення жінок до рівноправ'я, а для 12,41% визначальним фактором є дерусифікація та націоналізація української мови [6]. Отож використання фемінітивів найчастіше сприймають як чергову модну тенденцію, що певною мірою може ставати на заваді подальшому унормуванню назв осіб жіночої статі.

Серед питань дослідження варто також звернути увагу на те, за допомогою якого А. Архангельська прагнула довідатися, чи використовують українці фемінітиви у повсякденному житті. Якщо, за даними 2013 року, 21% респондентів використовував фемінітиви, а 79% — ні, то в 2019 році ці дані відповідно змінилися на 33,96% і 56,54% [6]. Ці результати свідчать про те, що за останні роки фемінітиви стали більш звичним явищем для населення та поступово входять в активний вжиток дедалі більшої кількості осіб.

Слід звернути увагу й на питання про те, як новітні назви жінки впливають на її статус. І в 2013, і в 2019 році понад 60% опитаних вказали, що такі лексеми в жодний спосіб не впливають на статус жінки. Водночас у повторному дослідженні 2019 року збільшилася кількість тих, хто зауважив підвищення суспільного статусу, і зменшилася кількість тих, хто вказав на пониження статусу жінки. Та пропри це частка осіб, не вбачають вагомої ролі фемінітивів досі залишається стабільно високою [6].

Показовим є і розподіл відповідей на запитання, де респондентам було запропоновано кілька груп лексем. Кожна з них містила маскулінітив-назву професії або посади та фемінітиви, що утворенні від нього за допомогою різних формантів. Учасники опитування мали в одній групі вибрати той варіант, який би вони використали для схвального відгуку про жінку [6]. В усіх випадках переважна більшість респондентів надавала перевагу маскулінним формам, що є закономірним наслідком тривалого панування патріархату та, відповідно, використання назв осіб чоловічої статі для позначення жінок.

Питання того, наскільки точним та методологічно правильним варто вважати проаналізоване дослідження, є дискусійним, оскільки розподіл респондентів за віком, статтю та фахом є нерівномірним. Переважна більшість

учасників — це студенти гуманітарних спеціальностей або працівники гуманітарної галузі, які можуть ставитися до проблем вживання фемінітивів більш прихильно, адже краще ознайомлені з цією темою. Нерівномірним є і розподіл за статтю: 67,06% жінок проти 32,93% чоловіків, що також впливає на отримані результати. Та попри можливі неточності, опитування демонструє хоч і повільні, але помітні тенденції до усталення фемінітивів у повсякденному вжитку та поступовому сприйняттю їх у суспільстві.

У підсумку варто сказати, що для сучасної української мови характерна поява значної кількості нових фемінітивів, розширення їхніх словотвірних можливостей та сфер використання, що демонструє намагання позбутися чужорідних елементів і штучно нав'язаних правил та норм. Особливо показовими є останні роки, протягом яких суспільство дедалі більше виявляє готовність до прийняття та використання назв осіб жіночої статі в повсякденному мовленні. Попри те існують проблемні питання відповідності словотвірних та лексичних норм, питання особливостей стилістичного вживання, які потребують подальшого розгляду та аналізу.

Висновки до розділу 1

У першому розділі було розглянуто ключові теоретичні аспекти вивчення фемінітивів, які становлять окреме та складне явище в сучасній українській лінгвістиці. Аналіз термінологічної бази показав, що, незважаючи на тривалу історію функціонування лексем, що позначають осіб жіночої статі, саме поняття *фемінітив* є порівняно новим для української лінгвістичної традиції. Цей термін практично відсутній у фундаментальних лінгвістичних словниках, але активно використовується в сучасних наукових працях, які прагнуть концептуалізувати це явище з позиції гендерної лінгвістики. Незважаючи на те, що науковці запропонували різні варіанти терміноутворення (такі як *назви жіночого роду*, *моційні найменування*, *назви жінок*), найбільш широко вживаними та найзручнішими є терміни з коренем *-фемін-*, зокрема *фемінітив*.

Вивчення історії вивчення жіночих імен показує, що питання жіночого словотворення привертало увагу багатьох українських лінгвістів — як у синхронічному, так і в діахронічному аспектах. У науковому обігу представлено численні праці, які окреслюють розвиток фемінітивної підсистеми: від окремих згадок у працях О. Потебні, Л. Булаховського та В. Німчука — до комплексних досліджень І. Фекети, С. Бевзенка, А. Архангельської, М. Брус, А. Нелюби та інших. Узагальнюючи праці своїх попередників, сучасні дослідники намагаються не лише систематизувати слова-назви жінок, а й з'ясувати механізми їхнього функціонування, способи творення та закріплення в мовній системі.

Особлива увага приділяється історичному розвитку назв жінок в українській мові. Простежено, що фемінітивна підсистема почала формуватися в індоєвропейській період, але активне створення спеціальних форм для позначення жінок розпочалося в праслов'янську епоху. Згодом кожен етап розвитку української мови — від Київської Русі до XXI століття — вносив у систему свої трансформації. Зміни в структурі суспільства, культурні запозичення, державна політика та мовні норми — усі ці фактори суттєво вплинули на активність формування фемінітивів, їхній стилістичний статус та функціональне навантаження. Наприклад, у радянський період деякі фемінітиви були стигматизовані або навіть витіснені з мовної практики, тоді як сучасний етап ознаменувався їх поверненням до активного вживання та навіть нормалізацією.

Окреме місце в розділі присвячено аналізу фемінітивів у сучасній українській мові. Визначено, що активізація творення жіночих імен зумовлена не лише лінгвістичними процесами, а й соціально-політичними змінами: посиленням ролі жінок, актуалізацією феміністичного руху, націоналізацією мовної політики, дерусифікацією та необхідністю коригування системи словотворення. Зокрема, помітна тенденція повернення до специфічних форм для позначення жінок за професією чи діяльністю, а також спроби адаптації іншомовних лексем до українських моделей словотворення. Це підтверджують і сучасні словники неологізмів, які фіксують десятки нових фемінітивів.

У рамках функціонально-стилістичного аналізу фемінітивів наголошується, що такі одиниці найактивніше використовуються в публіцистиці, на відміну від офіційно-ділового стилю, де маскулітиви досі переважають. Однак у контексті орфографічних норм 2019 року, які зафіксували творення назв осіб жіночої статі, відбувається поступове розширення сфери використання фемінітивів.

На завершення варто зазначити, що фемінітивна підсистема української мови є складною та водночас динамічною. Вона постійно змінюється під впливом зовнішніх та внутрішньомовних факторів, тому її вивчення вимагає глибокого історичного аналізу, точного термінологічного визначення та розуміння соціолінгвістичного контексту. Незважаючи на численні розробки в цій галузі, питання нормалізації, стандартизації та доцільності використання певних форм, особливо в офіційних комунікативних сферах, залишаються актуальними. Але попри ці труднощі, спостерігається очевидна тенденція до поступової легітимізації фемінітивів у сучасному мовленні, що свідчить про їхню важливу роль як мовного відображення соціальних змін.

Розділ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕМІНІТИВІВ У ПУБЛІЧНОМУ МОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКИХ СИЛОВИХ СТРУКТУР

2.1 Фемінітиви давнього походження: етимологічний аспект

Фемінітиви як засіб вираження категорії роду в українській мові відображають не лише лінгвістичні закономірності, а й соціокультурні процеси, що відбуваються в суспільстві. Однією зі сфер, де традиційно домінували маскулінітиви, однак зараз поступово з'являються назви осіб жіночої статі, є публічне мовлення силових структур. Кількісна перевага маскулінітивів була зумовлена історичними, соціальними і професійними чинниками. Та з посиленням гендерної проблематики і суспільстві й мовної політики, спрямованої на фемінізацію, відбуваються зміни у способах називання жінок у цій галузі. Дослідження особливостей творення фемінітивів у публічному мовленні силових структур дає змогу виявити як загальні тенденції функціонування фемінітивних форм у сучасній українській мові, так і специфіку їхнього використання в каналах комунікації державних інституцій.

У цій роботі під публічним мовленням правоохоронних органів розуміється офіційна інформація, опублікована на вебсайтах, у соціальних мережах, у пресрелізах, заявах, офіційних промовах та виступах представників інституцій. Цей вид комунікації спрямований на широке коло адресатів — громадян, журналістів, міжнародну аудиторію — та виконує функції інформування, переконання та мобілізації. Важливо, що публічне мовлення є показником того, як інституція позиціонує себе, які цінності вона декларує та як вона бачить роль жінок у структурі. Саме тому аналіз фемінітивів у цьому типі мовлення дає змогу не лише описувати мовленнєві процеси, а й робити висновки щодо соціальних орієнтирів правоохоронних інституцій.

Однак перед тим як розглядати особливості творення фемінітивів, варто надати тлумачення поняття *силові структури*. В українському законодавстві

немає чіткого визначення цього терміна. Він трапляється, наприклад, у Висновку на проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України "Про організацію оборонного планування"», де його ототожнено з поняттям *сили оборони*. У самому ж Законі України «Про внесення змін до Закону України "Про організацію оборонного планування"» зазначено, що сили оборони — це «Збройні Сили України, а також інші військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, сили цивільного захисту, Державна спеціальна служба транспорту, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України < ... > в частині залучення їх до виконання завдань з оборони держави»². Водночас у цьому законодавчому акті щодо названих структур використано терміни *військові формування* та *правоохоронні органи*. Отож, зважаючи на це, можемо стверджувати, що силові структури — це державні органи, які беруть участь в організації національної безпеки, правопорядку та оборони країни. Серед зазначених силових структур у цій роботі буде охоплено Збройні сили України, сили цивільного захисту та Службу безпеки України з огляду на те, що ці типи структур мають різний ступінь відкритості до комунікації із цивільним населенням.

Важливим аспектом аналізу є рівень відкритості кожної силової структури до використання назв осіб жіночої статі. Зібрані дані дають змогу встановити закономірності використання фемінітивів.

Збройні сили України (ЗСУ) демонструють найбільшу відкритість до введення назв осіб жіночої статі. Використання фемінітивів, як-от *снайперка*, *танкістка*, *командирка*, *полковниця*, не тільки не заперечується, але й має символічну вагу — підкреслює внесок жінок в оборону країни.

Державна служба з надзвичайних ситуацій (ДСНС) також широко використовує назви осіб жіночої статі в комунікації із цивільним населенням. Час від часу використовуються слова *рятувальниця*, *водійка*, *диспетчерка*,

² Про організацію оборонного планування : Закон України від 18 листопада 2004 року № 2198-IV.
URL: https://ips.ligazakon.net/document/t042198?an=101&ed=0000_00_00 (дата звернення 03.06.2025).

спеціалістка. Багато текстів мають емоційно конотацію, де жінки постають не менш мужніми, ніж чоловіки.

Міністерство внутрішніх справ (МВС) демонструє більш обережну мовну політику. Це може бути пов'язано з прагненням до формальної нормативності, але це також свідчить про інерцію в мовних практиках.

Служба безпеки України (СБУ) є найменш прозорою в лінгвістичному сенсі: фемінітиви майже не фіксуються на офіційних ресурсах, попри те, що в цій установі жінки теж працюють. Можна припустити, що це пов'язано з обмеженим доступом до персоналізованої інформації та особливим статусом служби.

В усіх трьох типах силових структур трапляються як похідні фемінітиви, тобто ті, які утворилися від назв осіб чоловічої статі, так і непохідні. Розподіл цих назв нерівномірний: загальна кількість непохідних лексем становить 3,79% (5 одиниць), тоді як похідні лексеми охоплюють 96,21% від 132 лексем, розглянутих у цій роботі.

Серед непохідних найбільш частотним є слово жінка, яке використовується як нейтральне позначення особи жіночої статі. Воно утворилося від лексеми *жона*. Своєю чергою жона походить від праслов'янського *žena*, яке бере початок із праіндоєвропейської мови (**genā*). Воно використовується в усіх силових структурах: «*По-перше, не йдеться про призов чи обов'язкову мобілізацію жінок до війська, як про це вже заявляють деякі ЗМІ*» (ФБ ЗСУ, 26 грудня 2021 р.); «*"Я з ними до кінця": історія порятунку жінки з шістьма собаками, яку евакуювали "білі янголи" Сумщини*» (ФБ МВС, 26 квітня 2025 р.); «*Сталася часткова руйнація житлового будинку, в результаті чого жінка 1997 р. н. загинула*» (ФБ ДСНС, 18 травня 2025 р.); «*Вдруге в історії країни жінка отримала військоове генеральське звання!*» (ФБ СБУ, 26 травня 2020 р.).

У публічному мовленні силових структур трапляється також слово *сестра*, не лише в значенні «дочка тих самих батьків», а здебільшого в контексті «медична або операційна сестра». Лексема має давні корені й походить від праслов'янського **sestra*, що утворилося від праіндоєвропейських коренів **se-*,

тобто «свій», і *sōr-, яке означало «жінка». Воно засвідчене на сторінках ЗСУ («У загиблого залишилась мати та **сестра**», — ФБ ЗСУ, 9 серпня 2019 р.), МВС («**Сестра** загиблого Івана Попіля пішла до армії, щоб бути ближче до брата», — ФБ МВС, 26 серпня 2020 р.), ДСНС («Уже після ліквідації пожежним повідомили, що в будівлі, на момент виникнення загорання, перебувало 3 дітей: тримісячна дівчинка, однорічний хлопчик та їхня 5-річна **сестра**», — ФБ ДСНС, 30 березня 2020 р.), СБУ («Дізнавшись про це, його **сестра** "заягла на дно", щоб сховатися від правосуддя», — ФБ СБУ, 11 березня 2025 р.).

Окрім зазначених непохідних слів, трапляється лексема *мати*, що походить від праслов'янського *mati*, яке бере свій початок в індоєвропейській прамові. Індоєвропейське слово *mater- утворилося за допомогою суфікса *-ter- та кореня *ma-, який притаманний дитячому мовленню. Зазначена лексема нерідко використовується в публічному мовленні силових структур: «До 2016 року Любов працювала вчителькою історії, а ще вона - **мати**» (ФБ ЗСУ, 27 жовтня 2022 р.); «По допомогу поліції звернулася **мати**» (ФБ МВС, 6 грудня 2021 р.); «Як виявилось, вона - багатодітна **мати** та, за словами самої потерпілої, вагітна» (ФБ ДСНС, 23 жовтня 2023 р.); «**Матері** російських окупантів почали "штурмувати" військкомати в РФ» (СБУ).

Ще одна лексема, дівчина, так само походить із праслав'янської мови, а саме від слова dēva, яке своєю чергою утворилося від індоєвропейського кореня *dhē-, що означав «ссати; годувати груддю». Оскільки слово є універсальним для номінації жінки молодого віку, воно так само активно вживається на сторінках різноманітних органів: «Пройшовши підготовку у досвідчених інструкторів, **дівчина** готується до свого першого бойового вильоту» (ФБ ЗСУ, 14 травня 2025 р.); «**Дівчина** має медичну освіту та переконана, що її знання та вміння знадобляться на службі» (ФБ МВС, 11 березня 2023 р.); «Своєю чергою **дівчина** розповіла, що побачила пожежний автомобіль і спочатку злякалася» (ФБ ДСНС 25 червня 2024 р.); «Як встановило розслідування, **дівчина** повинна була непомітно залишити саморобний вибуховий пристрій (СВП), замаскований під пакет поблизу адмінбудівлі» (ФБ СБУ 11 березня 2025 р.).

Серед непохідних фемінітивів слід окремо згадати про слово *відьма*. У текстах силових структур воно використано як позивний однієї із медиків штурмового полку «Сафарі» бригади Нацполіції «Лють»: *«Колись була педагогом, а нині захисниця України: як "Відьма" разом із побратимами ліквідує окупантів»* (ФБ МВС, 10 вересня 2023 р.). Насамперед лексема *відьма* є східнослов'янською та пов'язана зі словом *vědati*, тобто «знати». Можливо, вона походить із праслов'янської, однак у інших мовах не збереглася. Наявність аналогічних слів у польській (*wiedźma*) та чеській (*vědma*) мовах можна розглядати як запозичення зі східнослов'янських, але наразі науковці не мають одноставного погляду щодо етимології цієї лексеми. Окрім того, попри усталену думку про те, що фемінітиви творяться від маскулінитивів, у випадку зі словом *відьма* навпаки. Маскулінитив, тобто *відьмак*, утворився від назви особи жіночої статі. Цей приклад демонструє, що назви осіб чоловічої статі можуть утворюватися від фемінітивів.

У підсумку варто зазначити, що фемінітиви, попри стереотипну думку, не обов'язково походять від назв осіб чоловічої статі. Вони також можуть бути непохідними або утворюватися від інших фемінітивів. Однак важливо зауважити, що ця група лексики бере початок ще з індоєвропейської прамови, що свідчить про давні корені назв осіб жіночої статі. Отож фемінітиви є питомою рисою української мови, формування якої почалося з давніх часів і триває до сьогодні.

2.2 Творення фемінітивів у публічному мовленні силових структур

Окрім фемінітивів, які мають давнє походження, існує значний пласт цієї лексики, який сформувався в пізніші періоди за допомогою різних способів словотворення. Якщо розглядати похідні фемінітиви, то більшість із них утворена суфіксальним способом.

У редакції Українського правопису від 2019 року зазначено, що фемінітиви утворюються за допомогою суфіксів -к-, -иц-, -ин-, -ес-, і найпродуктивнішим із них є формант -к-.

Фемінітиви, утворені за допомогою суфікса -к-, широко використовуються і в мовленні силових структур. Цей афікс здатний приєднуватися до різних основ. Серед таких лексем — *студентка*, що утворилася від маскулінитива *студент*, *онучка* (від *онук*), *інспекторка* (від *інспектор*), *офіцерка* (від *офіцер*), *родичка* (від *родич*), *пропагандистка* (від *пропагандист*), *організаторка* (від *організатор*). Зазначений формант широко застосовується в усіх силових структурах для творення назв осіб жіночої статі: «У нас був випадок, коли ми приїхали на місце обстрілу окупантами, і там батько з матір'ю втратили доньку, зятя і маленьку **онучку**, якій було всього лише 11 місяців» (ФБ ДСНС, 10 жовтня 2023 р.); «"Я би не опинилася на війні, якби війна не прийшла в мою країну", – каже **воїнка** Ірина в сюжеті Радіо Свобода про свій шлях до Збройних Сил України...» (ФБ ЗСУ, 19 червня 2020 р.); «Крім того **пропагандистка** записала та оприлюднила власне звернення до командування російських військ, в якому пропонувала зруйнувати Україну "під нуль"» (ФБ СБУ, 24 січня 2024 р.); «Оксана — **інспекторка** роти ТОР із Харкова» (ФБ МВС, 23 грудня 2024 р.).

Окрема варто зазначити новотвір *штурмовичка*. Його використано на фейсбук-сторінці Генштабу Збройних сил України як назву професії: «Олена Риж — бойова медикня, **штурмовичка**» (ФБ ЗСУ, 25 квітня 2025 р.). Лексема *штурмовичка* була утворена від *штурмовик*, що може позначати як солдата, який бере участь у штурмі, так і тип військового літака, що призначений для ураження сил ворога на полі бою. Хоч фемінітив був утворений від назви професії, а не літака, однак багатозначність лексеми *штурмовик* може впливати на сприйняття тексту та викликати труднощі в розумінні змісту.

Суфікс -к- в контексті публічного мовлення силових структур є здебільшого багатофункціональним, адже за допомогою нього можуть бути утворені як нейтральні лексеми, так і ті, що мають виражену позитивну чи негативну конотацію. В окремих випадках формант -к- допомагає надати тексту

«розмовності», тобто зробити його менш офіційним та більш наближеним до цивільних людей. Це можна простежити на прикладі комунікації МВС: на сайті установи фемінітиви використовуються в обмеженій кількості, тоді як на фейсбук-сторінці, яка дозволяє більш вільну комунікацію, було вжито фемінітив *офіцерка*: «*На Рівненщині поліція затримала жінку за напад на поліцейську. < ... > **Офіцерка** повідомила про конфлікт на спеціалізовану лінію "102"» (ФБ МВС, 23 квітня 2021 р.).*

Значна частина фемінітивів у публічному мовленні силових структур утворена за допомогою суфікса -иц-: *захисниця, військовослужбовиця, власниця, рятувальниця, помічниця, керівниця, представниця, учасниця, прибічниця, зловмисниця, заручниця* тощо. Цей формант притаманний мовленню усіх силових структур, що можна простежити на таких прикладах: «***Військовослужбовиця** Повітряних Сил Вероніка – технік багатоцільового винищувача F-16» (ФБ ЗСУ, 8 березня 2025 р.); «**Власниця**, побачивши, що корова опинилася у пастці, перелякалася та побігла за допомогою до селян» (ФБ МВС, 21 березня 2020 р.); «*Перша в Україні чотирилана **рятувальниця**, що допомагала Службі порятунку проводити заняття з каністерапії, пішла на заслужений відпочинок» (ФБ ДСНС, 16 березня 2021 р.); «**Зловмисниця** перебуває під вартою» (ФБ СБУ, 14 березня 2025 р.).**

Як і зазначено в правописі, суфікс -иц- приєднується до основ на -ник, однак винятком серед названих лексем є слово *військовослужбовиця*, де суфікс -иц- приєднується до основи на -ець. Як і суфікс -к-, -иц- є багатofункціональним формантом, бо вживається для творення нейтральних та емоційно забарвлених лексем.

Серед фемінітивів, що утворені за допомогою суфікса -ин-, найбільш розповсюдженим є *медикиня*. Його широко використовують Збройні Сили України та сили цивільного захисту: «*Історія бойової **медикині** про мужність, народжену в битві за майбутнє країни» (ФБ ЗСУ, 29 квітня 2025 р.); «*Бойова **медикиня** та військова психологиня бригади «Лють» Ксенія Долідзе наголосила на важливості об'єднання зусиль задля світової безпеки» (ФБ МВС,**

18 лютого 2025 р.). Служба безпеки України послуговується цією лексемою не так часто, але в окремих дописах та статтях на неї можна натрапити: *«Вони надали російській медицині першу допомогу, подарувавши ще один шанс на життя»* (ФБ СБУ, 1 листопада 2022 р.).

Також у текстах силових структур вжито слово героїня, що утворилося від «герой» за допомогою суфікса -ін-: *«Попри керівну посаду, за словами героїні, в армії цей досвід поки не став у нагоді, але її воля та бажання допомогти Україні перемогти – безцінні»* (ФБ ЗСУ, 11 червня 2024 р.); *«Іра, ти героїня! Дякуємо, що ти така смілива!»* (ФБ МВС, 25 серпня 2020 р.).

У публічному мовленні силових структур форманти -ин-, -ін- здебільшого використовують для творення назв осіб жіночої статі, що мають позитивну конотацію та відтінок урочистості.

Суфікс -ес- на вебсайтах силових структур та сторінках у соцмережах використовується вкрай рідко, зокрема у слові *поетеса*: *«Ліна Костенко - легендарна українська поетеса, прозаїк і громадська діячка»* (ФБ ЗСУ, 19 березня 2021 р.); *«З цієї нагоди боєць бригади «Хартія» Гвардії Наступу на позивний "Полтава" прочитав вірш поетеси»* (ФБ МВС, 19 березня 2024 р.). Тобто йдеться про дописи, які присвячені суто цивільним. Однак вдалося натрапити і на новотвір *пілотеса* на сторінці ЗСУ: *«Пілотеса бойового дрона "Вампір" із позивним "Gorza" 82 окремої десантно-штурмової Буковинської бригади впевнено тримає контроль навіть у найекстремальніших умовах»* (ФБ ЗСУ, 12 січня 2025 р.). Варто зауважити, що в українській мові цей суфікс є рідковживаним та трапляється ще в таких словах, як *патронеса*, *баронеса* й деяких інших, хоча останнім часом простежуються тенденції до актуалізації цього форманта.

Серед суфіксів, за допомогою яких творяться назви осіб жіночої статі, є також малопродуктивний суфікс -ун-, що трапляється у слові *красуня*: *«Знайомтеся – повноправний боєць підрозділу важких бомбардувальних дронів "Вертолїт" – красуня з позивним "Афіна"»* (ФБ ЗСУ, 7 лютого 2025 р.).

Схожий випадок і зі словом *королева*, що виникло внаслідок приєднання суфікса -ев- до маскулінітива *король*: «**"Королеви в окопах"** - це стрічка про унікальні архетипи українок, які взяли на себе відповідальність визволяти країну від загарбника» (ФБ ЗСУ, 12 вересня 2024 р.).

В українській мові фемінітиви також можуть утворюватися префіксальним способом, хоч такі випадки є значно менш частотними. Прикладом лексеми, яка утворилася завдяки додаванню префікса, є *посестра*: «*І в якийсь момент зрозуміли, що одне для одного вже більше, ніж побратим та **посестра***» (ФБ ЗСУ, 14 лютого 2025 р.). Окрім того слід зауважити, що це слово не походить від маскулінітива, як попередні. У цьому контексті префікс по- вказує на спорідненість між людьми, адже такими словами, як *посестра* та *побратим*, позначають тих, хто став названою сестрою або, відповідно, братом, іншими словами — соратницею або соратником.

У публічному мовленні силових структур нерідко використовують складноскорочені слова. Серед них є і фемінітиви. Наприклад, слово *медсестра* утворилося способом основоскладання від словосполучення *медична сестра*: «**Медсестра** знищила групу окупантів пострілом з гранатомета і врятувала підрозділ від оточення» (ФБ ЗСУ, 12 травня 2025 р.).

У силових структурах поширеною є практика використання складаних слів для позначення жінок. Для творення цих складних слів використовують спосіб словоскладання: *жінка-медик*, *жінка-оперативник*, *комбат-медикиня*, *психолог-рятувальниця*: «*До нашої розмови долучається друга **жінка-медик** старший сержант Наталія Коваленко, на рахунку якої вже більше 20-ти років служби*» (ФБ ЗСУ, 21 травня 2021 р.); «*На початку своєї кар'єри в СБУ Юлія стала першою **жінкою-оперативником** у відділі контррозвідки*» (ФБ СБУ, 12 квітня 2020 р.); «*Оцієї **комбат-медикині** з траншеї, що важко дихає і вдивляється у даль, зробивши все щоб хлопці дочекались евакуації...*» (ФБ ЗСУ, 27 липня 2024 р.); «*...ділиться Любов Кірнос, **психолог-рятувальниця** міста Києва*» (ФБ ДСНС, 29 лютого 2024 р.). Непоодинокими є випадки додавання до слова «жінка» назви професії. Також можна помітити, що не обов'язково обидві

частини складаного слова матимуть форму фемінітива. Наприклад, як у вже зазначених словах *психолог-рятувальниця* та *комбат-медикня*. У таких випадках форму фемінітива має лише друга частина складного слова. Причиною використання такої форми може бути прагнення до економії мовних зусиль, коли для того, аби окреслити стать особи, достатньо вказати на неї однією частиною складного слова, без нагромодження фемінітивних суфіксів.

Серед неморфологічних способів словотворення у публічному мовленні силових структур використовують морфолого-синтаксичний, який передбачає перехід однієї частини мови в іншу без зміни формального вираження. Наприклад, слова *поліцейська*, *патрульна*, *загибла* виникли внаслідок переходу прикметників в іменники, тобто відбувся процес субстантивзації. Такі лексеми трапляються здебільшого на сторінках сил цивільного захисту, що пов'язано з їхньою семантикою: *«Дружина — поліцейська, а чоловік — рятувальник: подружжя Левонтюків з Хмельниччини стоїть на варті безпеки і правопорядку в громаді»* (ФБ МВС, 27 липня 2024 р.).

Варто також окремо сказати про слово *пані*, яке було утворено лексико-семантичним способом: *«Надзвичайна і Повноважна **Пані** Посол ФРН в Україні І.В. Анка Фельдгузен»* (ФБ ЗСУ, 27 серпня 2023 р.); *«Національна збірна команда України на Іграх Нескорених провела зустріч з Її Високоповажністю **пані** Міністреркою у справах зайнятості, розвитку трудових ресурсів та інклюзії осіб з інвалідністю Уряду Канади Карлою Даун Квалтроу»* (ФБ ЗСУ, 21 квітня 2022 р.). Ця лексема була запозичена в українську мову з польської. Початкову форму — слово *пан* — використовували для позначення чоловіка-господаря, володаря. Ця лексема змінюється за відмінками й у звертанні, тобто в кличному відмінку, має форму *паніе*, яке із часом почало використовуватися й у звертанні до жінок. У такий спосіб твірне слово змінило свою первісну семантику й утворилася нова лексема.

Із зазначених у цьому розділі прикладів можна зробити висновок, що назви жінок нерідко творяться аналітичним способом. Це стосується здебільшого назв звань та посад: *«Я жодного разу не пожалкувала, що стала військовою, —*

почала свою розповідь *старша медична сестра операційно-перев'язувального відділення...*» (вебсайт ЗСУ, 12 травня 2021 р.).

Якщо аналізувати відсоткове співвідношення, то суфіксальним способом утворено 80,31% лексем, а саме: за допомогою суфікса -к- — 42,52%, -иц- — 26,77%, -ин-/-їн- — 7,87%, -ес- — 1,57%, а -ун- і -ев- — по 0,79%. Префіксальним способом — лише 1,57%, основоскладанням — 1,57%, словоскладанням — 11,03%, морфолого-синтаксичним — 4,73%, і лексико-семантичним — 0,79%.

У підсумку варто зазначити, що фемінітиви, попри стереотипну думку, не обов'язково походять від назв осіб чоловічої статі. Вони також можуть бути непохідними або утворюватися від інших фемінітивів. Щодо способів творення назв осіб жіночої статі, то в публічному мовленні силових структур переважно використовують суфіксальний спосіб, і найчастотнішим досі залишається суфікс -к-, тоді як помітні тенденції до збільшення кількості лексем із суфіксами -иц- та -ин-. Водночас назви осіб жіночої статі виникають також завдяки префіксації, основоскладанню, словоскладанню та за допомогою морфолого-синтаксичного й лексико-семантичного способу. Розширення переліку способів словотворення, за допомогою яких утворюються фемінітиви, свідчить про те, що ця група лексики активно проникає в усі сфери нашого життя, навіть ті, де раніше її використання було досить обмежим. Це явище підтверджує думку про те, що мова адаптується до соціальних змін і визнає важливість ролі жінок у різних галузях.

2.3 Тематична класифікація фемінітивів

Фемінітиви є повноправною частиною сучасного українського мовного простору, адже відображають суспільні трансформації, пов'язані з гендерною рівністю та розширенням можливостей для жінок. Використання цих лексичних одиниць дає змогу чітко позначати жінок у різних сферах діяльності, які традиційно вважалися чоловічими. Однією з таких сфер є силові структури, до яких належать Збройні сили України, Міністерство внутрішніх справ, Державна

службу з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України та інші підрозділи, відповідальні за безпеку та оборону держави.

Протягом багатьох століть військова справа та діяльність у правоохоронних органах були переважно чоловічою сферою, що зумовлювало відповідну мовну традицію — назви посад, звань та ролей у цих структурах формувалися винятково в маскулінній формі. Однак із розвитком суспільства та збільшенням кількості жінок у цих професіях постала потреба у вживанні відповідних фемінітивів.

Сучасний інформаційний простір характеризується активним поширенням фемінітивів у військовій, правоохоронній та рятувальній сферах. Вони з'являються в офіційних пресрелізах, коментарях посадовців, новинах та звітах. Водночас використання фемінітивів не лише виконує функцію позначення статі, а й сприяє створенню інклюзивного мовлення та формуванню суспільного сприйняття рівноправної участі жінок у силових структурах.

Отже, аби простежити як зміни в суспільстві, так і зміни в мові, було проаналізовано фемінітиви, що використовуються в публічному мовленні силових структур, та створено їхню тематичну класифікацію, яка містить шість груп.

1. Назви професій і посад. Однією з найважливіших категорій фемінітивів у дискурсі силових структур є назви професій та посад, які обіймають жінки. Вони охоплюють різні сфери, а саме військову службу, медицину, правоохоронну діяльність, рятувальну справу та інші.

Першу підгрупу становлять **слова на позначення військової спеціальності**. Фемінітиви, що позначають жінок у військових професіях, відображають їхню активну участь у бойових діях та військовому управлінні. До цієї групи належать такі лексеми: *командирка, мінометниця, навідниця, десантниця, розвідниця, зв'язківниця, офіцерка, парашутистка, комбат, авіаторка, пілотеса, командувачка, інструкторка, прес-офіцерка, операторка, штурмовичка, дівчина-артилеристка*.

Деякі із цих слів є загальноновживаними, тоді як інші ще перебувають на етапі закріплення в мовному вжитку. Серед найбільш рідковживаних слів варто виокремити *десантницю, навідницю, авіаторку, пілотесу, штурмовичку*. Наприклад, вони трапляються в таких контекстах: «*Шановні побратими та посестри! Українські воїни і воїнки, ветерани і ветеранки десантники та десантниці!*» (ФБ ЗСУ, 21 листопада 2020 р.); «*Стати навідницею стало можливим завдяки ухваленому Верховною Радою України Закону України №6109 від 06.09.2018 "Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях"*» (20 квітня 2019 р.). Поява цих лексем є свідченням того, що жінки починають обіймати дедалі більше військових посад, що раніше були доступні лише чоловіками. А, наприклад, слово *командирка* демонструє визнання керівних посад жінок у військовій сфері, що є важливим етапом у гендерній трансформації армії.

Медична служба є невід'ємною складовою військових формувань, де жінки традиційно становлять значну частину персоналу. Отож наступною підгрупою є **назви медичних спеціальностей**. У цьому контексті активно використовуються такі фемінітиви: *медикиня, лікарка, хірургиня, жінка-медик, медична сестра, медсестра, старша медична сестра, операційна сестра, психологиня*. На них можна натрапити на сторінках різних органів: «*Тренінги, що відбуваються під керівництвом Головного хірурга ЗС України полковника медичної служби Костянтина Гуменюка проводить працівниця ЗС України, лікарка-хірургиня Військово-медичний клінічний центр Східного регіону, членкиня Правління Європейської асоціації хірургів та Health Cluster Coordinator #ВООЗ Оксана Попова*» (ФБ ЗСУ, 16 листопада 2020 р.); «*Навчально-тренінгове заняття зі співробітниками частини піротехнічних робіт та гуманітарного розмінування провела психологиня ДСНС Рівненщини у рамках проекту "Пункт психологічних практик"*» (ФБ МВС, 30 квітня 2024 р.). У цьому контексті показовим є перший приклад, в якому поряд із назвою медичної спеціалізації вжито й інші

фемінітиви, що покликані наголосити на вагомій ролі жінки та виняткових заслугах героїні зазначеного допису.

Описані фемінітиви на сучасному етапі майже не викликають дискусій, оскільки їх вживання вже закріпилося в професійній термінології. Однак слід зауважити, що для мовлення силових структур характерне творення фемінітивів аналітичним способом, а саме шляхом додавання до слова *жінка* назви професії, що можна простежити на прикладі сполуки *жінка-медик*: *«До нашої розмови долучається друга жінка-медик старший сержант Наталія Коваленко, на рахунку якої вже більше 20-ти років служби, вона операційна сестра операційно-перев'язувального відділення медичної роти»* (вебсайт ЗСУ, 12 травня 2021 р.).

Жінки також беруть активну участь у забезпеченні правопорядку та порятунку цивільного населення. Відповідно, ще однією підгрупою фемінітивів є **назви, що стосуються сфери безпеки та порятунку**. В офіційних документах та новинних матеріалах можна натрапити на такі фемінітиви: *поліцейська, офіцерка, інспекторка, рятувальниця, вогнеборка, жінка-пожежниця, диспетчерка, радіотелефоністка, надзвичайниця, водолазка, саперка, жінка-рятувальниця, жінка-оперативник, охоронниця, водійка*.

Ці назви важливі для відображення та підтвердження реальної присутності жінок у структурах, що відповідають за безпеку та порятунок. Більшість із них стали для мовців звичними. Серед тих, які трапляються рідко і є поодинокими в текстах, слід назвати слова *вогнеборка, водолазка, саперка*. Найчастіше вони використані на сторінці ДСНС: *«Наталія Щука - водолазка Ліна Козак з серіалу "Виклик", побажала рятувальникам витримки, мужності і по-менше форс-мажорних ситуацій!»* (ФБ ДСНС, 17 вересня 2020 р.). Хоч жінки й мають змогу обіймати ці посади, кількість таких фахівчинь в Україні залишається невеликою.

Наступною підгрупою фемінітивів, що позначають назви професій і посад, є ті, що **стосуються сфери громадських та державних посад**. Фемінітиви, що позначають жінок, які обіймають керівні, адміністративні або представницькі посади у державному управлінні, дипломатії, юриспруденції та інших сферах, є

важливими для формування інклюзивного мовлення. Використання таких фемінітивів у публічному дискурсі силових структур свідчить про поступову нормалізацію жіночої участі у державному управлінні та правозахисній діяльності. Серед таких лексем трапляються: *керівниця, начальниця, президентка, фахівчиня, працівниця, заступниця, пані міністерка, пані посол, радниця, уповноважена, представниця, членкиня, діячка, правозахисниця, юристка, спеціалістка, експертка, перекладачка*.

Серед зазначених прикладів варто окремо звернути увагу на назви жінок, що творяться аналітичним способом за допомогою слова *пані* та назви посади: «*Її Високоповажність пані Посол США в Україні Бріджит А. Брінк U.S. Embassy Kyiv Ukraine до Дня пам'яті Героїв Небесної сотні*» (ФБ ЗСУ, 20 лютого 2023 р.). Їх використовують для висловлення шанобливого ставлення та підкреслення урочистості.

Наступні дві підгрупи є значно меншими за обсягом, як порівняти з попередніми. Йдеться про такі сфери, як:

- **журналістика, медіа та культура** (*журналістка, кореспондентка, авторка*);
- **освіта, наука та творчість** (*учителька, дизайнерка, майстриня*).

Фемінітиви, що позначають жінок у галузі освіти, науки, творчості та медіа, є важливою складовою публічного мовлення, зокрема й у контексті силових структур: «*Інтерв'ю було надане кореспондентці єдиного найстарішого військового часопису "Polska Zbrojna" пані Анні Домбровській під час участі української делегації у Третій конференції "Інформаційна незалежність"*» (ФБ ЗСУ, 13 жовтня 2023 р.); «*Українська діаспора організувала для військових стрижки від професійних майстринь перукарського мистецтва, святковий концерт, а також почастивала оригінальним борцем з Prosperity Ukrainian Cafe & Restaurant, салом та випічкою й смаколиками, за якими військові сумували у Британії*» (ФБ ЗСУ, 23 листопада 2023 р.). Жінки, які обіймають такі посади, можуть бути безпосередньо залучені до роботи з представниками військової, правоохоронної або рятувальної сфери як викладачки, дослідниці чи

журналістки. Використання відповідних фемінітивів сприяє формуванню гендерно збалансованої мови та відображенню професійного статусу жінок у зазначених галузях.

Зазначена група охоплює найширший спектр фемінітивної лексики, оскільки саме через назви професій і посад жінки найчастіше представлені в офіційному та публіцистичному мовленні силових органів. Вона містить як давно усталені лексеми для позначення посад (*лікарка, медсестра, учителька, журналістка*), так і новіші назви для висвітлення активної ролі жінок в оборонній, правоохоронній та рятувальній сферах: *снайперка, кулеметниця, танкістка, навідниця, прикордонниця, вогнеборка, саперка, жінка-пожежниця* тощо. Деякі із цих слів є новотворами та трапляються лише на сторінках зазначених силових структур, що свідчить про прагнення адаптувати мову до реалій сучасності.

Якщо ж розглядати кожен з органів окремо, то в складі Збройних сил України у 2019–2025 роках відбувається поява таких фемінітивів, як *танкістка, авіаторка, пілотеса, штурмовичка, дівчина-артилеристка*, які раніше були не притаманні публічному мовленню цієї структури. Це свідчить не лише про еволюцію словникового запасу, але й про зміну суспільних уявлень про «прийнятні» професійні ролі для жінок.

У мовленні Державної служби з надзвичайних ситуацій поширені професійні фемінітиви з чітко гуманітарним, службовим або координаційним змістом: *рятувальниця, диспетчерка, психологиня, водійка, надзвичайниця, радіотелефоністка*. Ці назви майже завжди мають нейтральне або позитивно забарвлене стилістичне навантаження та функціонують на рівні офіційного стандарту.

МВС демонструє меншу активність у створенні фемінітивів для позначення посад. Маскулінітиви часто використовуються для позначення жінок, особливо в офіційних документах чи звітах. Водночас у журналістському сегменті іноді з'являються такі форми, як *поліцейська, патрульна, правозахисниця*, які ще не є системними.

Водночас у мовленні Служби безпеки України фемінітиви для позначення посад практично не використовуються. Це, ймовірно, пов'язано з обмеженням доступу до персоналізованої інформації через специфіку діяльності установи. Однак значну увагу текстах СБУ приділено жінкам, які скоїли злочини, зокрема ті, що стосуються державної зради. Отож значна кількість фемінітивів характеризує саме цих жінок, що буде розглянуто далі, в межах іншої групи.

2. Назви військових звань. Окрему категорію становлять фемінітиви, що позначають військові звання: *молодша сержантка, сержантка, старша сержантка, лейтенантка, старша лейтенантка, підполковниця, полковниця*. Хоч їхня кількість є і не такою великою, як у попередній групі, вони дедалі активніше входять у мовний вжиток: «*Передачу повноважень від командирки 11 ротації підполковниці Мелані Лейк до командира 12 ротації підполковника Люка-Фредеріка Жільбера засвідчив відповідальний офіцер, заступник командувача Командування об'єднаних операцій Канади генерал-майор Уільям Сімор*» (ФБ ЗСУ, 1 жовтня 2021 р.); «*Серед загиблих унаслідок ракетного удару по Чернігову — лейтенантка поліції Аліна Миколаєць*» (ФБ МВС, 17 квітня 2024 р.).

Утворення назв осіб жіночої статі від військових звань є одним із найсуперечливіших аспектів публічного мовлення. З одного боку, це логічне продовження лінгвістичної тенденції до фемінізації лексики, з іншого боку, може викликати суспільний опір через збереження традиційної (чоловічої) ієрархії військового дискурсу. Використання таких форм, як *сержантка, лейтенантка, підполковниця*, досі сприймається як нововведення, хоча з погляду словотворення вони не порушують граматичної норми.

Найчастіше фемінітиви від військових звань фіксуються на сторінці Генерального штабу Збройних Сил України, пресслужб бойових бригад, а також у розповідях про нагородження чи вшанування жінок-військовослужбовців. І хоча офіційні документи залишаються здебільшого маскулінізованими, у публічному мовленні спостерігається зростання кількості назв осіб жіночої статі,

що відповідає сучасним реаліям, у яких підрозділи Сил оборони формують представники та представниці обох статей.

Попри певний супротив щодо впровадження фемінітивів, ці лексеми дедалі частіше з'являються у публічному мовленні, що свідчить про поступову зміну мовних норм. Можна помітити, що серед зазначених звань немає звань рядового складу. Це зумовлено тим, що творення фемінітива від слова *солдат* спричинило б небажану омонімію, адже *солдатка* — це дружина солдата. Така сама ситуація зі словами *капітан* і *майор*, бо *капітанка* — це кашкет, що частиною морської уніформи, а *Майорка* — острів у Середземному морі. Під час збирання матеріалу не вдалося натрапити на фемінітиви від слова *генерал*, бо група осіб, що мають генеральське звання, є вузькою, і кількість жінок серед них вкрай мала. За словами Олени Кондратюк, заступниці Голови Верховної Ради України IX скликання, станом на 2023 рік у нашій країні було лише три жінки-генерала³.

Використання фемінізованих назв має не лише лінгвістичне, а й символічне значення: воно демонструє реальну присутність жінок у командній вертикалі Збройних сил України. Отже, публічне використання назв осіб жіночої статі для позначення військових звань стає ознакою соціального прийняття жінок у структурі, яка довгий час була представлена винятково через чоловічий досвід.

3. Назви жінок за функціями. Окрему групу фемінітивів становлять слова, що позначають жінок відповідно до їхньої ролі у військових формуваннях або цивільному житті.

Фемінітиви першої підгрупи позначають жінок як **учасниць бойових дій**. Це такі слова, як: *військова*, *військовослужбовиця*, *жінка-військовослужбовиця*, *захисниця*, *жінка-захисниця*, *жінка-воїн*, *воїнка*, *учасниця*, *посестра*.

Лексеми *військова* та *військовослужбовиця* позначають загальну належність жінки до збройних сил без вказівки на її посаду чи звання. Вони є нейтральними та найчастіше використовуються в публікаціях на веб- та фейсбук-сторінках силових структур: «*Військовослужбовиця з Івано-Франківщини Оксана Рубаняк*

³ Кондратюк: У ЗСУ на офіцерських посадах - лише 9% жінок. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3704916-kondratuk-u-zsu-na-oficerskih-posadah-lise-9-zinok.html> (дата звернення 03.06.2025)

представила Україну на міжнародній конференції *Aspen Annual Conference 2024*, де мала можливість виступити з промовою, під час якої наголосила на потребах України та її Збройних Сил» (ФБ ЗСУ, 19 листопада 2024 р.); «Волонтерка, бойова медикinja, професійна **військова** – дівчата, які до війни мали блискучі кар'єри та цікаву культурну діяльність» (ФБ ЗСУ, 12 вересня 2024 р.).

Слова захисниця та воїнка мають відтінок урочистості. Особливо часто слово захисниця використовують в офіційних привітаннях з нагоди важливих свят і вживаються його у сполучі захисники і захисниці для підкреслення того, що в армії жінки виконують важливу роль та служать на рівні з чоловіками: «Шановні захисники і захисниці України! Бойові побратими! Вітаю з Днем морської піхоти України!» (вебсайт ЗСУ, 23 травня 2025 р.). Підтверджує цю думку і лекема *посестра*, яка зазвичай у тексті стоїть поряд зі словом *побратим* та вказує на те, що жінки в силових структурах уже належать до категорії «своїх»: «Збройні Сили України щиро вдячні нашим союзникам та союзницям, друзям та подругам, партнерам та партнеркам, побратимам й **посестрам** зі Збройні сили Канади в Україні...» (ФБ ЗСУ, 24 серпня 2021 р.).

Наступну підгрупу становлять героїчні та символічні назви осіб жіночої статі. Фемінітиви, що належать до цієї групи, відображають не лише конкретну військову чи соціальну функцію жінок, а й певні ідеалізовані, героїчні або символічні уявлення про них. Вони відіграють важливу роль у формуванні суспільного дискурсу про жінок у силових структурах, а також у створенні образів, що використовуються в медіа, художній літературі, військових промовах та історичних наративах. Це такі слова, як: *героїня, амазонка, королева, богиня, відьма, повелителька, красуня*.

Лексеми *героїня* та *амазонка* мають на меті підкреслити силу та відвагу жінок, які йдуть у бій: «Українські жінки-військовослужбовиці... Вони - неймовірні! Це – сучасні **амазонки** нових воєнних реалій. Не впали у відчай, не піддалися розгубленості й страху. Вони – у строю. Воюють, лікують, підтримують» (ФБ ЗСУ, 24 липня 2023 р.). Натомість лексеми *богиня, відьма, повелителька* покликані створити образ містичної жінки, яка володіє

надприродними якостями, що допомагають на полі бою: *«Зараз вона – справжня **повелителька** цих невеличких апаратів, які роблять велику та дуже потрібну роботу, вдень і вночі винищуючи ворога»* (ФБ ЗСУ, 25 січня 2025 р.).

Фемінитиви, що позначають жінок у сфері волонтерства та громадської діяльності, є ще однією підгрупою та відіграють важливу роль у сучасному публічному дискурсі, особливо в контексті військових дій. Волонтерки, організаторки, координаторки та активістки забезпечують допомогу армії, працюють у тилу, підтримують військовослужбовців і військовослужбовиць, займаються гуманітарною діяльністю, правозахисною роботою та соціальними ініціативами. До цієї підгрупи належать такі лексеми: *волонтерка, організаторка, засновниця, соратниця, союзниця, подруга, партнерка*.

Слова *волонтерка, організаторка, засновниця* вказують на здатність жінок допомагати армії і постраждалим під час війни, а також організовувати волонтерські проекти та ініціювати заходи з підтримки військових і цивільного населення: *«Військовий чи військова, волонтер або **волонтерка**, кожен платник податків, робітник і бізнесмен, кожен громадянин. Навіть якщо зараз ви не в Україні, але робите все від себе залежне заради перемоги»* (ФБ ЗСУ, 19 листопада 2024 р.); *«...азначила **організаторка** заходу та одна із засновниць організації у Британії пані Ірина»* (ФБ ЗСУ 23 листопада 2023 р.).

Решта слів — *соратниця, союзниця, подруга, партнерка* — позначають взаємини між людьми у військовому й громадському середовищі та транслюють ідеї співпраці, підтримки та об'єднання сил для досягнення спільної мети: *«Моя чотирилапа **подруга** надзвичайно віддана і готова захистити мене у будь-який момент»* (ФБ МВС, 12 лютого 2021 р.).

Із зазначеною підгрупою фемінитивів тісно пов'язана наступна, адже вона містить слова на позначення громадянської належності. Це лексеми *українка* та *співвітчизниця*, які так само є маркерами належності особи до категорії «своїх». Хоч в інших контекстах ці слова можуть бути нейтральними, у військовому дискурсі вони вживаються для підкреслення ролі жінок у боротьбі за незалежність.

І останньою підгрупою є фемінітиви на позначення сімейної ролі жінки: *мати, жінка-мати, дружина, донька, дочка, онучка, жінка-сестра*. Вони є звичними для нас й усталеними в нашій мові ще з давніх часів. У публічному мовленні силових структур такі слова частіше вживаються для позначення цивільних людей. На окрему увагу заслуговує сполука *жінка-сестра*, яку певною мірою можна вважати плеоназмом, адже сестра — це в будь-якому разі особа жіночої статі. Однак у певних випадках для того, аби ще раз наголосити на статі людини зі стилістичною або іншою метою, така сполука може бути використана.

Фемінативи, утворені для позначення функцій, які жінки виконують у складі військових підрозділів, інших команд чи навіть у цивільному житті, є особливо цікавими з погляду соціального статусу та мовної адаптації. Вони вказують не стільки на професію як таку, скільки на конкретну роль чи повноваження, які жінка виконує в рамках своєї служби або цивільної діяльності. Наприклад, фемінітиви *волонтерка, організаторка, засновниця, бійчиня, воїнка, захисниця* чітко позначають лідерські якості, організаційну відповідальність та сміливість, яку жінки демонструють на полі бою.

У публічному мовленні силових структур ці форми трапляються дедалі частіше, зокрема в новинах про підготовку особового складу, навчання, спілкування зі ЗМІ.

Фемінітиви цієї групи вирізняються нейтральним, офіційно-діловим або експресивним стилістичним забарвленням, що сприяє їх поступовій нормалізації. Окрім широкого спектру стилістичних функцій, вони мають важливу соціолінгвістичну функцію — свідчать про те, що жінка в структурі не лише «присутня», а й здатна відповідати за інших, впливати на процеси, виконувати стратегічні завдання. У цьому сенсі мова стає дзеркалом трансформації інституційної культури: від інертного, патріархального уявлення про «допоміжну роль жінки» до визнання її професійним суб'єктом з повними управлінськими повноваженнями.

Водночас певна частина таких фемінітивів ще не повністю нормалізована: спостерігається коливання між фемінізованою формою та маскулінною (наприклад, *боєць* та *бійчиня*), спричинене як нормативною невизначеністю, так і внутрішнім консерватизмом владних структур. Однак з погляду словотворення всі зазначені одиниці утворені відповідно до норм сучасної української мови та активно функціонують у медіадискурсі.

4. Нейтральні назви осіб жіночої статі. До четвертої категорії фемінітивів належать слова, що є нейтральними назвами осіб жіночої статі. Хоч цих слів усього кілька, проте вони є найбільш частотними. Це такі лексеми, як: *жінка*, *пані*, *дівчина*, *кожна*. Вони є універсальними й фігурують в різних канал комунікації всіх силових структур. Слова *жінка* та *дівчина* можуть висловлювати і позитивне, і негативне, й нейтральне ставлення до осіб. Однак якщо слово *жінка* вживається щодо осіб жіночої статі будь-якого віку, словом *дівчина* позначають юних осіб. Лексема *кожна* так само є універсальною і найчастіше використовується у сполучі *кожен і кожна*. Тоді як слово *пані* найчастіше вживається щодо цивільних осіб і виражає шанобливе ставлення: «Як розповіла **пані** Наталія, саме Андрій 31 жовтня виніс її на руках із задимленої квартири і передав працівникам медицини катастроф» (ФБ МВС, 9 лютого 2021 р.); «Детальніше про історію їх господині - **пані** Галини, її підопічних та надзвичайників, які врятували папуг - в сюжеті Укрінформу» (ФБ ДСНС, 13 січня 2024 р.); «Крім того, **пані** Наталю можна знати і як поетесу» (ФБ МВС, 10 серпня 2023 р.).

Ці нейтральні фемінітиви становлять особливу групу, адже не мають емоційно-експресивного відтінку. Їх використання відповідає завданням офіційного спілкування, тому ці форми найчастіше трапляються у звітах, наказах, пресрелізах, публікаціях з інформативним стилем викладу. Стилістична нейтральність таких слів дає змогу використовувати їх без ризику порушення тону офіційного документа чи повідомлення.

Важливою особливістю нейтральних фемінітивних форм є їхня семантична прозорість: такі лексеми легко сприймаються, не викликаючи когнітивного

дискомфорту в адресата. Через це вони давно вже закріпилися у мовному вжитку та є звичними для всіх стилів мовлення.

5. Назви жінок-злочинниць. Ще однією групою фемінітивів є назви жінок-злочинниць, які фігурують у мовленні СБУ, що безпосередньо пов'язано з діяльністю цього органу. Фемінітиви цієї групи використовуються для позначення жінок, які скоїли правопорушення або причетні до злочинної діяльності. До них належать слова: *зловмисниця, організаторка, прибічниця, пропагандистка, колаборантка, фігурантка, зрадниця, агентка, поплічниця, рашистка.*

Усі ці слова вживаються в негативному контексті та позначають або російських жінок, або жінок, які мешкають на території України, проте стали на бік ворога. Фемінітиви, що позначають злочинниць, колаборанток та пропагандисток, є важливими в правоохоронному, військовому та медійному дискурсі. Вони допомагають чітко визначити роль жінок у злочинних процесах, зокрема у військових злочинах, інформаційній війні та колабораціонізмі. Використання цих фемінітивів відображає не лише гендерну специфіку правопорушень, а й ширші суспільні процеси, пов'язані з боротьбою України проти зовнішньої агресії та внутрішніх загроз.

Ці фемінітивні одиниці здебільшого мають негативне або рідше нейтральне стилістичне забарвлення, але в контексті офіційного повідомлення навіть лексеми із негативною конотацією сприймаються як функціональні та доречні: «СБУ викрила **колаборантку** з Куп'янська, яка після деокупації міста влаштувалася шкільним вчителем у Києві» (ФБ СБУ, 13 червня 2024 р.); «За матеріалами СБУ 15 років тюрми отримала **зрадниця**, яка "зливала" рашистам позиції ЗСУ на Донеччині» (ФБ СБУ, 25 лютого 2025 р.); «За матеріалами СБУ 15 років тюрми отримала **агентка** фсб із позивним "007", яка шпигувала у Запоріжжі під виглядом волонтерки» (ФБ СБУ, 21 листопада 2024 р.). Використання таких назв є ще одним доказом того, що фемінітиви пронизують усі стилістичні шари мовлення — не лише патетично-позитивні чи ділові, а й кримінальні та інформаційні.

6. Назви жінок у контексті ситуацій. До останньої категорії належать фемінітиви, що позначають жінок відповідно до їхнього становища, статусу або життєвих обставин у контексті ситуацій. Вони можуть вживатися в офіційному мовленні силових структур та в медіа, коли необхідно підкреслити ситуацію, в якій перебуває жінка, або її роль у певному контексті. Це такі лексеми, як: *загибла, заручниця, мешканка, жителька, студентка, конкурсантка, переможниця, призерка, чемпіонка, туристка, курсантка, помічниця, господиня.*

Слова *загибла* та *заручниця* вказують на особливий статус та позначають жінку-жертву: *«Поліцейський обміняв себе на заручницю, але при затриманні зловмисника отримав важкі ножові поранення»* (ФБ МВС, 30 січня 2020 р.). *Мешканка* та *жителька* — вживаються для вказівки на місце проживання жінки: *«Мешканка Києва розповсюджувала пігулки екстазі, амфетамін, "Альфа РVP" та канабіс за схемою «з рук у руки» або надсилала поштою»* (ФБ МВС, 10 березня 2021 р.). Окрему підгрупу становлять слова на позначення соціальної активності та досягнень: *конкурсантка, переможниця, призерка, чемпіонка* тощо. Вони відіграють важливу роль у військових і правоохоронних текстах, даючи змогу чітко позначати жінок відповідно до їхніх функцій, обставин або здобутків.

Особливістю цієї групи є її контекстуальність: лексеми на зразок *туристка, комерсантка, власниця, господиня* не є назвами професій, а функціонують як семантичні образи, що набувають особливого значення в рамках певної події. Такі фемінітиви мають ситуативну функцію: вони з'являються, коли мовцю потрібно не просто назвати жінку, а дати їй діям моральну чи емоційну оцінку та вказати на її роль, яка є важливою та помітною саме за конкретних обставин, про які йдеться в повідомленні.

У публічних публікаціях ЗСУ, МВС, ДСНС та СБУ такі фемінітиви найчастіше супроводжуються фотографіями, цитатами, біографічними довідками. Часто вони не є частиною сухого репортажу, а використовуються для емоційного залучення аудиторії, впливу на громадську думку та посилення патріотичного тла повідомлення.

Ці лексеми не завжди унормовані та зафіксовані у словниках. Водночас вони стають виразниками героїчного наративу, де жінка постає не лише як воїнка, а й як символ — ніжна і водночас стійка, вразлива та непохитна. Такі образи активно формують соціальне сприйняття присутності жінок у різноманітних сферах життя.

Варто зазначити, що ця група фемінітивів має високу частоту в соціальних мережах, але рідше трапляється в офіційних звітах. Однак саме журналістська сфера забезпечує їм найбільший вплив — через поширення в ЗМІ, цитування та закріплення в суспільній пам'яті.

Використання цих фемінітивів у публічному мовленні сприяє точності повідомлень та усвідомленню реальної участі жінок у різних аспектах життя під час війни та в мирний період.

Помітною тенденцією в публічному мовленні Сил оборони та правоохоронних і рятувальних органів є вибіркова фемінізація лексики — у текстах фемінітиви використовується переважно для лексем, пов'язаних з гуманітарною, медичною чи волонтерською діяльністю жінок. Натомість маскулінітиви частіше використовується для посад з вираженим ієрархічним компонентом або вказівкою на участь у військових діях. Це свідчить про приховану ієрархізацію лексики за статтю, яка проявляється навіть у нейтральних, на перший погляд, текстах.

Функціональне та стилістичне навантаження фемінітивів у таких текстах часто залежить від контексту. Наприклад, фемінітив *медикиня* в контексті вшанування героїзму звучить піднесено, проте в текстах з емоційною нейтральністю іноді помітно уникнення нових форм та повернення до форм *жінка-медик* або *медик*.

Ще однією особливістю є локальне словотворення — утворення рідкісних або тимчасових форм у межах одного допису (*штурмовичка*, *авіаторка*, *кулеметниця*). Такі випадки свідчать про спробу експерименту з формами, а також вказують на ще не завершену нормалізацію словотворення фемінітивів у публічному просторі.

У висновку варто ще раз зазначити, що завдяки глибокому аналізу фемінітивів у публічному мовленні силових структур вдалося створити розгорнуту тематичну класифікацію назв осіб жіночої статі, яка містить шість основних груп, що своєю чергою мають низку підгруп. Найбільшу кількість лексем містить категорія назв професій та посад, а найчастіше трапляються лексеми з категорії нейтральних назв жінок. Найменшу кількість слів містить група назв жінок-злочинниць, яка трапляється переважно в мовленні СБУ.

Аналіз тематичної класифікації фемінітивів у публічному мовленні силових структур засвідчує їхнє поширення та закріплення в сучасній українській мові. Попри певні дискусії щодо нормативності окремих фемінітивів, їх використання є важливим кроком до мовної інклюзивності та усвідомлення ролі жінок у захисті держави й цивільного населення.

2.4 Закономірності вживання фемінітивів на вебсайтах та фейсбук-сторінках силових структур

Гендерні питання в мові є актуальним об'єктом дослідження в сучасній лінгвістиці, оскільки відображають соціальні процеси, пов'язані з рівноправністю та участю жінок у різних сферах суспільного життя. У публічному мовленні силових структур використання фемінітивів є складним і суперечливим явищем. З одного боку, вони сприяють видимості жінок у військовій, правоохоронній та рятувальній сферах, а з іншого — їх уживання залишається не завжди системним і залежить від контексту, стилю тексту та комунікативної мети.

Мовлення силових структур охоплює різні типи текстів: від офіційно-ділових звітів і наказів до новин та публікацій у соціальних мережах. Кожен із цих типів має свою специфіку використання мовних форм, зокрема щодо гендерної маркованості. Деякі тексти, особливо публіцистичні, демонструють активне використання фемінітивів, підкреслюючи участь жінок у професіях, що традиційно асоціюються з чоловіками. Водночас інші жанри, зокрема офіційні

документи або фактажні повідомлення, характеризуються більш стриманим використанням жіночих форм.

Отож важливим є розгляд особливостей вживання фемінітивів у різних типах текстів, що публікуються на офіційних сайтах та в соціальних мережах Збройних сил України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Міністерства внутрішніх справ України та Служби безпеки України. також необхідно брати до уваги як офіційно-ділові повідомлення, так і публіцистичні тексти, новини, соціальні звернення, зокрема в соціальних мережах.

Особлива роль у цьому контексті належить соціальним мережам, де зазвичай застосовуються більш вільні мовні форми. Тут фемінітиви використовуються для підкреслення гендерної рівності, а також для зображення участі жінок у силових структурах. Проте навіть у таких контекстах спостерігається відсутність єдності у використанні фемінітивів, що вказує на їхню непослідовність і можливу залежність від комунікативної мети.

Однак перед тим як перейти до аналізу назв осіб жіночої статі у мовленні силових структур, варто поглянути на використання аналізованих лексем у інших сферах. Попри усталену думку про те, що фемінітиви використовуються суто в текстах художнього, розмовного та публіцистичного стилів, аналіз їхнього вживання доводить протилежне. Згідно з даними Генерального регіонально анотованого корпусу української мови (ГРАК), фемінітиви можуть траплятися у текстах різних стилів і жанрів. До прикладу, слово *захисниця* трапляється 3738 разів, 139 з яких — у текстах власне наукового стилю, а 463 — науково-популярного стилю; лексему *волонтерка* вжито 5191 раз, з яких — 12 разів у власне науковому стилі і 612 разів — у науково-популярному; слово *розвідниця* наявне у 588 випадках вживання, 86 з яких — у текстах власне наукового стилю, а 84 — науково-популярного; і навіть лексема *радіотелефоністка*, яка трапляється лише 13 разів, двічі використана в текстах науково-популярного стилю. Аналіз корпусних даних доводить, що фемінітиви можуть бути вжиті й у більш формалізованих текстах. Водночас не можна заперечувати, що переважна

кількість вживань назв осіб жіночої статі трапляється у текстах публіцистичного стилю.

Якщо поглянути на канали комунікації силових структур, то насамперед серед них варто виокремити сайти цих органів та їхні сторінки у соцмережах, а саме у фейсбуці. Офіційні вебсайти є своєрідною візитівкою установ: вони покликані демонструвати структуру, завдання, нормативну базу та загальну інформацію про діяльність установ. З погляду стилістики це простір формального, офіційно-ділового мовлення, де переважають чіткі формулювання, юридична лексика, безособові синтаксичні конструкції. Соціальні мережі, навпаки, орієнтовані на динамічний обмін інформацією, живе спілкування з аудиторією та ширше поле мовної гнучкості. Саме тому характер мовлення на цих платформах суттєво відрізняється.

Сайти силових структур своєю чергою містять різну інформацію, частина якої орієнтована на військовослужбовців та/або працівників цих структур, а частина — на більш широке коло читачів, зокрема цивільне населення. До таких розділів належать, наприклад, ті, що присвячені нормативним документам, новинам, звітам, програмам підтримки, контактним даним, інформації для волонтерів чи партнерів. Важливо зазначити, що значна частина таких розділів або недостатньо оновлена, або взагалі не містить текстової інформації — є лише гіперпосилання, зображення та порожні сторінки. Це значно ускладнює аналіз лексики, і зокрема вивчення закономірностей функціонування фемінітивів.

Щодо вебсторінки ЗСУ, то вона містить окремий розділ з інформацією для військовослужбовців, волонтерів та партнерів. Але слід зауважити: частина із цих сторінок порожня та не містить текстової інформації, що ускладнює дослідження фемінітивів. Однак із нечисленних текстів, які написані в офіційно-діловому стилі, можна зробити висновок, що фемінітивами в них не послуговуються. Наприклад, одне з речень звучить так: *«На основі Резерву складаються проекти наказів по особовому складу щодо призначення **військовослужбовців** на відповідні посади та надаються на підпис посадовій особі, яка має право видавати цей наказ»* (вебсайт ЗСУ, 18 грудня 2020 р.). У

цьому фрагменті тексту використано маскулітив *військовослужбовці*, і під цим словом мають на увазі як осіб чоловічої статі, так і жіночої.

Що ж до сил цивільного захисту, то на сайті МВС вміщено низку посилань на законодавчі акти, де фемінітиви також не вживаються. Це саме можна сказати й про сайти ДСНС та СБУ. Водночас варто зауважити, що в переважній кількості нормативно-правових документів та офіційних звернень немає згадок про осіб. В інших випадках в розглянутих текстах сказано не про окремих працівників цих установ, а про орган загалом, як-от у Декларації енергетичної політики Міністерства внутрішніх справ України на 2024-2026 роки, де є фраза «*Міністерство внутрішніх справ України зобов'язується...*». Якщо звернути увагу на продовження цього речення, то можна натрапити на лексему «*працівники*» в такому контексті: «*Міністерство внутрішніх справ України зобов'язується підвищувати рівень поінформованості працівників із питань енергозбереження...*»⁴. Це слово є маскулітивом, хоча, як і у випадку із «*військовослужбовцями*», йдеться про осіб обох статей.

Аналіз документів, опублікованих на офіційних сайтах силових структур, продемонстрував стійку лінгвістичну традицію, в рамках якої назви осіб жіночої статі не функціонують в офіційно-діловому мовленні. Це пояснюється як специфікою жанру, зокрема вимогами до стандартизації формулювань, так і консерватизмом юридичної мови, яка тяжіє до усталених лексичних одиниць та синтаксичних структур. У цьому сегменті мовлення основними залишаються точність, стислість та безособовість, і тому слова та конструкції, які позначають осіб жіночої статі, сприймаються як стилістично надлишкові або такі, що порушують уніфіковану форму викладу.

Водночас відсутність фемінітивів в офіційно-ділових текстах на сайтах не означає, що в цих структурах немає жінок. Навпаки, участь жінок очевидна та доведена іншими джерелами. Відсутність лінгвістичного маркера в таких випадках радше свідчить про інституційну інерцію: мова ще не адаптована до

⁴ Декларація енергетичної політики Міністерства внутрішніх справ України на 2024-2026 роки : Наказ Міністерства внутрішніх справ України 13 лютого 2024 року № 85. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/7/9/7/1/2/deklaracia-energeticnoyi-politiki-mvs-na-2024-2026-roki.pdf> (дата звернення 03.06.2025).

нових реалій, хоча соціальна картина вже змінилася. Це створює дисонанс між реальним станом речей та його лінгвістичним відображенням.

Окрім того, силові структури допускають і менш формальну комунікацію, яка орієнтована не лише на військових, працівників відповідних структур та осіб, дотичних до цих галузей, а й на решту населення. Потреба в орієнтації на цивільних посилилася із початком війни у 2014 році, а надто її необхідність стала відчутною у 2022 році, коли почалося повномасштабне вторгнення. ЗСУ довелося захищати наші кордони на багатьох ділянках фронту, сили цивільного захисту змушені більше уваги приділяти внутрішньому ладу в державі та рятувати цивільних, які опинилися в небезпеці через військові дії на території країни, а діяльність СБУ стала інтенсивнішою, що дало змогу вчасно виявляти загрози та ліквідувати їх.

У таких обставинах комунікація із цивільним населенням набула особливого значення. По-перше, вона дає змогу оперативно інформувати громадян України про поточний стан справ у країні, події на фронті, заходи безпеки, яких варто дотримуватися, а також необхідність консолідації суспільства в боротьбі з агресором. По-друге, поширення правдивої, своєчасної та перевіреної інформації сприяє формуванню позитивного міжнародного іміджу України та підтримці з боку світової спільноти, що надзвичайно важливо для отримання гуманітарної, військової та політичної допомоги. По-третє, така комунікація стимулює активну громадянську позицію, залучаючи населення до волонтерських ініціатив, збору коштів, допомоги армії та постраждалим. Отже, вона виступає одним із ключових інструментів соціальної згуртованості та мобілізації національних ресурсів.

Попри це, варто зазначити, що частотність використання фемінітивів залежить від конкретної структури. ЗСУ та сили цивільного захисту можуть вести більш вільну комунікацію та, відповідно, послуговуватися фемінітивами. На противагу цьому СБУ — це порівняно закрита структура, для якої важливими є анонімність та конфіденційність. І хоч вони теж послуговуються назвами осіб

жіночою статі, проте в таких випадках переважно йдеться про цивільних жінок, а не про самих представниць цієї служби.

На сайтах ЗСУ, МВС, ДСНС та СБУ можна натрапити на низку фемінітивів, однак їхнє вживання не завжди є послідовним, що можна простежити на прикладі такого речення: *«Російська збройна агресія застала **молодшого сержанта** Галину Чавалюк ще **студенткою** медичного коледжу»* (вебсайт ЗСУ, 12 травня 2021 р.). У ньому поряд вжито фемінітив *студентка* та чоловіча форма звання *молодший сержант*, хоча обидва слова стосуються військовослужбовиці Галини Чавалюк. Також непоодинокими є випадки, коли одне й те саме слово в одному тексті має лише форму маскулінітива, а в іншому маскулінітива та фемінітива. Для порівняння можна розглянути такі фрагменти: *«П'ятдесят дві атаки за минулу добу відбили наші **захисники** на Покровському напрямку»* (ФБ ЗСУ 17 січня 2025 р.) та *«Шановні **захисники та захисниці** України! 22 січня – День соборності. Державне свято нашої єдності. Соборність – це не лише про кордони. Це про моральний принцип єдності нації, про нашу спільну відповідальність і про нашу спільну боротьбу»* (ФБ ЗСУ, 22 січня 2025 р.). Очевидно, що у публікаціях з офіційним стилем викладу переважає гендерно нейтральна або маскулінна лексика, тоді як у зверненнях до широкої аудиторії — зокрема у зверненнях та святкових промовах — активно використовуються назви осіб жіночої статі, що створює відчуття включеності та визнання ролі жінок у суспільстві та армії. Отож силові структури на своїх сторінках можуть комбінувати мовні стратегії та послуговуватися як фемінітивами, так і надавати перевагу маскулінним формам.

На відміну від офіційних документів або пресрелізів, у соціальних мережах дозволяється більш вільний стиль спілкування, що охоплює розмовні та емоційно забарвлені елементи. Фейсбук-сторінки силових структур слугують не лише джерелом офіційної інформації, а й платформою для взаємодії з громадянами, що сприяє появі більш неформального стилю викладу. Це пов'язано з намаганням зробити інформацію доступнішою, зрозумілішою та близькою до широкого загалу, а також встановити двосторонній контакт з громадянами. Соціальні

мережі слугують не лише джерелом офіційної інформації, а й платформою для комунікативної взаємодії, обміну думками та формування єдиної спільноти. У цьому контексті набагато частіше використовуються фемінітивні форми, що можна пояснити бажанням підкреслити гендерну інклюзивність, врахувати сучасні тенденції мовної політики та суспільні очікування. Отож для соцмереж характерне більш частотне використання фемінітивів: *«Українська жінка сьогодні - хто Вона? Захисниця, яка ризикує життям заради Батьківщини. Волонтерка, яка цілодобово надає безцінну допомогу. Лікарка, яка героїчно рятує життя. Учителька, завдяки якій маленькі українці пам'ятатимуть ДНК нашої нації. А ще - керівниця компанії, спортсменка, юристка, дизайнерка, журналістка чи успішна представниця будь-якої іншої професії»* (ФБ ЗСУ, 8 березня 2023 р.).

Крім того, особливістю комунікації у соціальних мережах є швидке реагування на події та коментарі аудиторії. Це сприяє гнучкості в мовленні, дозволяючи вживати як усталені, так і нові, експериментальні фемінітиви, що можуть ще не бути закріплені в словниках, але вже активно функціонувати в медійному просторі. Серед варто виокремити такі: *штурмовичка, вогнеборка, артилеристка, надзвичайниця, водолазка-саперка* тощо. Використання фемінітивів у таких повідомленнях є не лише засобом гендерної інклюзивності, а й важливим інструментом формування образу силових структур як сучасних і прогресивних інституцій.

Отже, після аналізу мовленнєвої практики силових структур на їхніх офіційних вебресурсах та сторінках у фейсбуці, можна зробити висновок, що використання назв осіб жіночої статі є одним із комунікаційних інструментів, який, залежно від контексту, стилю та цільової аудиторії, використовується з різною частотою та в різному обсязі. Це свідчить про поступову трансформацію мовної політики оборонних, правоохоронних та рятувальних структур, яка відображає ширші соціокультурні процеси, пов'язані з утвердженням гендерної рівності в українському суспільстві, та водночас складність адаптації традиційних інституцій до сучасних вимог комунікації.

Окремо варто зазначити про проблему, на перший погляд, непослідовного вживання назв осіб жіночої статі. На практиці така невідповідність очевидна в численних прикладах публічної комунікації силових органів, зокрема в соціальних мережах, де в одному повідомленні можуть одночасно використовуватися як жіноча, так і чоловіча форма одного й того самого слова. Наприклад в одному з дописів на сторінці ДСНС є таке речення: «*Оксана Чехмиштренко – **сержантка** служби цивільного захисту, **старший водолаз** Головного управління ДСНС України у м. Києві*» (ФБ ДСНС, 26 січня 2022 р.). Тут поряд із військовим званням, що має форму фемінітива, вжито назву посади в маскулінній формі.

Попри, здавалося б, хаотичність вживання назв осіб жіночої статі, при уважному аналізі деякі закономірності таки можна простежити.

Для кращого розуміння механізмів використання назв осіб жіночої статі в публічній комунікації оборонних, правоохоронних та рятувальних установ доцільно умовно поділити тексти, які опублікували відповідні органи, на дві основні групи. Перша група — це ті тексти, які присвячені винятково жінкам або одній конкретній жінці. Друга група — це тексти, які стосуються осіб незалежно від статі, тобто чоловіків і жінок одночасно. Якщо ж основною метою того чи того допису або статті є донесення інформації до аудиторії щодо героїзму жінок-військовослужбовиць чи працівниць силових структур або, навпаки, про злочинні дії, які скоїли зрадниці, то фемінітиви в них активно застосовуються. Зокрема це можна простежити на прикладі такого речення: «*Кращою психологинею Десантно-штурмових військ ЗС України стала лейтенантка Ольга К. – **офіцерка** 80 окремої десантно-штурмової бригади*» (ФБ ЗСУ, 24 липня 2020 р.). Це речення з допису, який було присвячено висвітленню результатів конкурсу на звання найкращого психолога, і перемогла в ньому саме жінка. Отож використано одразу 3 фемінітиви: *психологиня*, *лейтенантка*, *офіцерка*. Однак в цьому самому тексті під кінець повторено схоже речення, де ці самі лексеми вже мають форму маскулінітивів. Цілком ймовірно, ще це пов'язано з дописом, розміщеним на фейсбук-сторінці 80 окремої десантно-

штурмової бригади, де служить переможниця конкурсу, адже в їхньому тексті вміщено таке саме речення з маскулінітивами. Цей випадок дає змогу зробити певні висновки щодо характеру мовної політики різних платформ. Зрозуміло, що офіційна сторінка Збройних сил України допускає більшу лінгвістичну гнучкість, зокрема щодо назв осіб жіночої статі, ніж сторінки окремих бригад чи підрозділів, які можуть дотримуватися більш усталених моделей або уникати новіших форм.

Для аргументації думки про те, що фемінітиви послідовніше вжито в дописах, присвячених суто жінкам, варто розглянути такий приклад із фейсбук-сторінки СБУ: *«Військова контррозвідка Служби безпеки викрила **агентку** фсб, яка хотіла навести ракетний удар рф по одному з військових інститутів України. За матеріалами справи, **поплічницею** ворога виявилася **курсантка**, яка навчалася у цьому закладі і співпрацювала з рашистами за обіцянку грошової винагороди»* (ФБ СБУ, 24 січня 2025 р.). Цей текст присвячений тому, що СБУ викрила жінку, яка співпрацювала з ворогом та намагалася передати йому геолокації приміщень, по яких хотіли здійснити удари. Отож особою, навколо якої розгортаються події, є саме жінка, що й важливо було підкреслити за допомогою фемінітивів.

Водночас є тексти, присвячені не окремим постатям, а військовослужбовцям та військовослужбовицям загалом, тобто без конкретизації статі. У них частіше можна натрапити лише на маскулінну форму, коли йдеться про представників обох статей. До прикладу: *«**Медики – рятівники** для мільйонів **українців**, а на фронті Янголи для тисяч **воїнів**»* (ФБ ЗСУ, 27 липня 2024 р.). У цьому реченні вжито назви осіб чоловічої статі, тоді як ідеться й про жінок також. Попри те, вживання однієї форми, замість обох, є виправданим, адже інакше було б завелике нагромадження слів і вийшло б таке речення: *«**Медики та медикині – рятівники й рятувальниці** для мільйонів **українців і українок**, а на фронті Янголи для тисяч **воїнів і воїнок**»*. Нанизування фемінітивів ускладнює розуміння змісту речення та суперечить думці про те, що мова тяжіє до спрощення.

У мовній практиці, яка тяжіє до стислості та ясності, маскулінна форма, попри свою формальну неоднозначність щодо гендерної інклюзивності, часто виявляється функціонально доцільною. Однак у випадках, коли використання фемінітивів не призводить до надмірного перевантаження словами та не шкодить ритму чи змісту тексту, чоловічі та жіночі форми використовуються поруч. Найчастіше поряд стоять лексеми *захисники* і *захисниці*: «З нагоди Дня *захисників і захисниць* України Президент Володимир Зеленський відзначив державними нагородами воїнів і медиків, які рятують їхні життя» (ФБ ЗСУ, 1 жовтня 2024 р.). Ця цитата є відповіддю на те, чому саме ці слова найчастіше стоять поряд. У назві самого свята — День захисників та захисниць України — вже є вказівка на те, що нашу країну обороняють і жінки, і чоловіки. Отож зазначене словосполучення вже міцно закріпилося у вжитку. Поряд із ним у реченні використано лексеми *воїни і медики*, що знову-таки вказує на намагання не переобтяжувати текст нанизуванням фемінітивів.

Виявити закономірності вживання назв осіб жіночої статі допоможе не лише поділ текстів за комунікативним фокусом, а й поділ за метою комунікації. Отож тут важливо звернутися до теорії мовленнєвих актів, яка виникла у другій половині ХХ ст. і засновником якої вважають англійського філософа Джона Остіна. Дослідник розглядав 3 типи мовленнєвих актів: локутивний, ілокутивний та перлокутивний. Під першим мається на увазі сам акт мовлення, тобто проголошення, під другим — комунікативна мета висловлювання, а перлокутивний акт — це той фактичний ефект, який висловлювання справляє на адресата. Вчення Дж. Остіна розвинув американський філософ Джон Серль, запропонувавши 5 видів ілокутивних актів, а саме: репрезентативи, тобто висловлювання, які повідомляють інформацію або виражають переконання; директиви, що спонукають адресата до певної дії; комісиви, в яких мовець зобов'язується щось зробити; експресиви, що виражають емоції або ставлення мовця; та декларативи — висловлювання, що змінюють реальність через сам факт їх проголошення.

Якщо слідувати цьому переліку видів ілюктивних актів, то насамперед варто зазначити, що в мовленні силових структур найчастіше трапляються репрезентативи. Значна частина їх покликана висвітлити оперативну ситуацію або передати чіткі короткі повідомлення, особливо якщо йдеться про ЗСУ та СБУ: *«Противник завдав по позиціях українських підрозділів та населених пунктах 60 авіаційних ударів, скинувши 97 керованих бомб»* (вебсайт ЗСУ, 26 травня 2025 р.). Такі тексти зазвичай не містять згадок про осіб, а якщо й трапляються такі випадки, то фемінітиви в них не використовують. Це ще раз підтверджує думку про те, що, коли потрібно дотримуватися максимальної точності та лаконічності, перевагу надають саме маскулінітивам. Однак не всі репрезентативи — це короткі сухі повідомлення. Серед них є низка тих, які розповідають про подвиги жінок та чоловіків, про волонтерський рух, про події у сфері політики та дипломатії, про наших союзників та ворогів. У таких текстах використовують фемінітиви, але в багатьох випадках це залежить від семантики лексем. Якщо вони позначають назви військових звань, то в таких випадках переважно вжито форму маскулінітивів, адже, згідно із законодавством, до назв військових звань не можна додавати фемінітивних суфіксів. Наприклад: *«Старший сержант служби за контрактом Мосійчук Валентина Іванівна лаборант клінічної лабораторії Рівненського військового госпіталю»* (ФБ ЗСУ, 2 червня 2020 р.). Однак поступово силові структури відходять від цього правила, і хоч такі випадки є рідкісними, однак можна натрапити на такі форми, як *сержантка, лейтенантка, підполковниця* тощо. Що ж до назв посад та функцій, які виконують жінки на службі, то тут фемінітиви вже стали звичним явищем. Наприклад: *«Маргарита - танкістка. Вона наймолодша в багатодітній сім'ї. Нині 19-річна Маргарита вчиться на навідницю і мріє згодом керувати танком самостійно та сформувати повністю жіночий екіпаж»* (ФБ ЗСУ, 15 березня 2025 р.). Слова *танкіста* і *навідниця* вказують на посаду та функцію жінки, отож мають форми фемінітивів.

Окрім того, серед аналізованих текстів варто виокремити декларативи. Частина дописів та статей була створена з метою, щоб на прикладі конкретної

військової, рятувальниці чи представниці іншої професії показати, що жінки можуть обіймати посади, які раніше були суто чоловічими, й у такий спосіб спонукати інших долучатися до відповідних силових структур. Наприклад, на сторінці МВС є допис про жінку, яка стала водійкою швидкої допомоги: *«Знайомтесь, це — Ольга. Вона працює водійкою у військовій частині 3022 Національної гвардії України»* (ФБ МВС, 14 липня 2024 р.). У тексті йдеться про те, що жінка вирішила вступити на службу, коли її брат пішов на війну. Водночас наголошено на тому, що, маючи гарні навички керування транспортними засобами, Ольга може сісти не лише за кермо машини швидкої допомоги, а й за кермо ГАЗ, ЗІЛ чи іншої вантажівки, якщо на те буде необхідність. І найбільше жінка мріє про відпочинок після перемоги. У кінці допису подано посилання на сторінку військової частини, де проходить службу Ольга, що спонукає читачів та читачок більше цікавитися вказаним підрозділом, а також надихатися прикладом військовослужбовиці та так само вступати на службу, навіть маючи лише базові навички, як-от водіння авто.

До експресивів можна зарахувати ті мовленнєві акти, що втілені в текстах, написаних з нагоди свят. Саме в них найчастіше вжито вже згадане стале словосполучення *захисники і захисниці*, а також інші фемінітиви, адже в таких текстах важливо підкреслити роль кожного і кожної, хто бореться за свободу та незалежність нашої країни. Однак не варто забувати, що задля уникнення нагромадження іменників фемінітивні форми інколи можуть упускати. Наприклад, на сайті ЗСУ вміщено привітання медиків та медикінь: *«Мої особливі вітання усім **медикам**, які зараз працюють на передовій. Бойовим **медикам**, які безпосередньо в окопах пліч-о-пліч з **побратимами та посестрами**. Тим, хто у ці хвилини евакуює українських **захисників і захисниць** з поля бою та рятує їхнє життя у стабпунктах та польових шпиталях»* (вебсайт ЗСУ, 27 липня 2024 р.). В цьому уривку використано фемінітиви *посестри* та *захисниці*, однак слово *медики* залишилося у маскулінній формі. Пояснити це можна тим, що у привітання лексема *медик* трапляється багато разів, і постійне акцентування на статі працівників медичної сфери зробить текст складнішим для сприймання.

На окремі випадки директивів можна натрапити в нормативно-правових актах, однак, як уже було зазначено, в таких документах фемінітиви не вживаються, адже вся термінологія, зокрема назви звань та посад, має відповідати законодавству та бути точною: *«Унести зміни до Типового навчально-тематичного плану та програм курсів спеціального навчання водіїв транспортних засобів, що перевозять небезпечні вантажі, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 26 листопада 2021 року № 875, виклавши його в новій редакції, що додається»* (вебсайт МВС, 18 лютого 2025 р.).

Окремо варто наголосити на тому, що фемінітиви в публічному мовленні силових структур виконують низку важливих функцій. Використання назв осіб жіночої статі в публічній комунікації Сил оборони, правоохоронних та рятувальних установ свідчить не лише про номінативну, а й репрезентативну та ідеологічну. Через назви жінок-фахівчинь вибудовується імідж установи як сучасної, відкритої, здатної до змін та такої, що підтримує цінності рівності. Цей ефект досягається не лише завдяки власне мовній формі, а й завдяки контексту, в якому з'являються назви осіб жіночої статі.

Наприклад, у дописах Збройних сил, Державної служби з надзвичайних ситуацій чи МВС у фейсбуці слова та словосполучення на позначення жінок часто використовуються в текстах, що підкреслюють героїзм, професіоналізм та лідерські якості представниць цієї статі: *«Врятувала 16 життів. **Поліцейська** з Донеччини Ірина Шушура – бойова медикня, інструктор з особистої безпеки»* (ФБ МВС, 28 вересня 2023 р.); *«"Служба порятунку, слухаю вас", – так диспетчерка з Вінниці Наталія Мельник протягом 11 років розпочинає телефонну розмову з тими, хто потребує допомоги»* (ФБ ДСНС, 26 жовтня 2024 р.); *«Офіцерка Національної гвардії України Христина Бойчук із позивним "Кудрява" поділилася своєю мотивацією й тим, що надихає її продовжувати боротьбу»* (ФБ МВС, 24 січня 2025 р.).

Такі тексти мають підвищену емоційну інтенсивність, що посилює враження від використаної назви. Відповідно, фемінітиви тут виконують

функцію посилення ідентичності, підкреслюючи, що саме жінка виконує небезпечну або соціально важливу місію.

Водночас при порівнянні різних підрозділів виявляється, що фемінізація мовлення тісно пов'язана з цільовою аудиторією. Якщо сторінки ЗСУ, МВС та ДСНС мають чітку соціальну спрямованість та активно працюють з громадянським суспільством, то сторінки Служби безпеки України набагато стриманіші: фемінітиви там трапляються рідше.

Крім того, фемінітиви служать засобом персоніфікації інституції, коли жінка представлена не як абстрактна фігура, а як конкретна особа з іменем, біографією та історією. Це можна проілюструвати на прикладі тексту зі сторінки Збройних сил України: *«У минулому – **вчителька історії і права, а зараз – молодша сержантка Любов Плаксюк, військовослужбовиця 26 артилерійська бригада Оперативне командування "Північ" / Operational Command "North" Сухопутні війська ЗС України, за чотири дні навчань артилеристів на Гончарівському полігоні опанувала самохідну артилерійську установку #2С5 - «#Гіацинт» як **навідниця** і вперше стріляла з артилерійської гармати»*** (ФБ ЗСУ, 20 квітня 2019 р.).

Таке персоналізоване використання фемінітивів посилює наратив про інклюзію, робить мовлення не лише обґрунтованим, але й емоційно доступним. У цьому контексті фемінітиви стають посередниками між структурою та суспільством.

Отже, можна говорити про двовимірне функціонування фемінітивів у комунікації силових структур: як лінгвістичних одиниць, що забезпечують гендерну видимість; як риторичних засобів, що формують позитивний публічний імідж організації.

У підсумку варто сказати, що, попри порівняну хаотичність використання фемінітивів, деякі закономірності можна виокремити. По-перше, на вибір форми слова впливає стиль тексту. Якщо публіцистичний допускає використання фемінітивів, то в офіційно-діловому надають перевагу маскулінітивам, що можна пояснити специфікою таких текстів. По-друге, слід зважати на ступінь

відкритості конкретного органу до комунікації із цивільним населенням, тобто на сторінках СБУ фемінитиви трапляються не так часто, як на сторінках інших підрозділів, адже ця структура з міркувань безпеки не висвітлює дані про співробітників. По-третє, слід звертати увагу на канал комунікації: соціальні мережі дають змогу висловлюватися більш вільно та напяму комунікувати з населенням, тоді як сайти відповідних органів вимагають більш офіційного донесення інформації. Отож у соцмережах фемінитиви будуть більш звичним явищем. По-четверте, варто зважати на комунікативний фокус, тобто на те, кому присвячений текст і чи важливо в ньому наголошувати на статі. У текстах, де головними героїнями є жінки, фемінитиви вжито частіше. П'ятий чинник, який допомагає виявити закономірності використання назв осіб жіночої статі, — мета комунікації. Якщо метою є спонукання аудиторії до дій чи вплив на емоції, тоді надають перевагу фемінитивам. Якщо метою є наказування — то використовують суто маскулінні форми. А якщо метою є донесення інформації, то слід насамперед зважати на тип цієї інформації — тобто йдеться про стислий перелік фактів чи про розповідь, присвячену події, особі тощо. У випадку, коли інформація належить до другого типу, варто звернути увагу на семантику слова. Назви військових звань значно рідше мають форму фемінитивів, ніж назви професій, функції жінки, ситуативних ролей і т. ін. Водночас під час врахування цих п'яти чинників слід зважати на те, що текст не має бути перевантажений вживанням великої кількості фемінитивів, адже це може впливати на його розуміння.

Отже, аналіз публічного мовлення силових структур демонструє поступове впровадження фемінитивів як засобу відображення змін у суспільному сприйнятті ролі жінок у силових відомствах. Використання фемінитивів залежить від низки чинників, що зумовлює їхню частотність та функцію у текстах різних жанрів.

Висновок до розділу 2

Другий розділ був присвячений аналізу словотвірних та функціонально-стилістичних особливостей фемінітивів, що використовуються в публічному мовленні силових структур України. В результаті вивчення матеріалу було встановлено, що ця сфера є важливою для дослідження фемінітивної підсистеми, оскільки публічні комунікації таких інституцій, як Збройні сили України, Служба безпеки України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій та Міністерство внутрішніх справ, представляють офіційний, публіцистичний та частково розмовний рівні мови. Тому вони здатні відображати реальний стан функціонування жіночих імен у різних стилях та комунікативних ситуаціях.

В рамках розділу було проаналізовано корпус із 140 фемінітивів, зібраних з відкритих джерел: офіційних вебсайтів та сторінок у соціальних мережах згаданих силових структур. Матеріал дав змогу виявити як загальні закономірності функціонування жіночих імен у публічному мовленні, так і специфіку мовної поведінки кожної з інституцій.

Було виявлено, що найпоширенішим способом творення фемінітивів є суфіксальний, зокрема активними залишаються форманти -к-, -ин-, -иц-, -ес-. Найпродуктивнішими були похідні на -ка та -иня, які легко поєднуються з формотворчими основами та не порушують мовну норму. Водночас зафіксовано певну частку фемінітивів, утворених від іншомовних основ, що свідчить про адаптацію запозичень до українських словотворчих моделей.

На основі семантичної класифікації встановлено, що в мовленні силових структур переважають фемінітиви на позначення професійної діяльності та військових/цивільних посад. Деякі з лексем вказують на сімейний та соціальний статус, волонтерську діяльність, фізичні чи особистісні характеристики, а також функціональні ролі в команді. Це свідчить про те, що фемінітиви активно інтегруються в номінативну систему мовлення, а спектр їхніх значень поступово розширюється.

Важливою є також стилістична варіативність фемінітивів у публічному мовленні. Простежено, що більшість лексем мають нейтральне забарвлення, що свідчить про закріплення фемінітивів у комунікативних практиках державних установ. Водночас емоційно забарвлені форми використовуються в дописах для ширшої аудиторії, які виконують експресивну та оціночну функцію та сприяють посиленню емоційного впливу на реципієнта. Отже, фемінітиви в публічному дискурсі можуть не лише називати жінку, представницю певної професії, а й формувати її позитивний образ у масовій свідомості.

Особлива увага приділяється співвідношенню фемінітивів та маскулінітивів у текстах силових структур. Результати аналізу показують, що, незважаючи на зростання частоти використання фемінітивів, маскулінітиви досі переважають, особливо в офіційних звітах, наказах, а також коли йдеться про професійну посаду чи звання. Це свідчить про певну інерцію мовних практик та збереження традиційного уявлення про «універсальність» маскулінітивів.

Однак на прикладі зв'язку Збройних сил України та Державної служби з надзвичайних ситуацій помітна тенденція до послідовного введення фемінітивів, що може бути пов'язано як зі зміною мовної політики, так і з впливом активної участі жінок у бойових операціях. Натомість СБУ та МВС демонструють більш обережне використання жіночих імен, часто надаючи перевагу нейтральним описовим конструкціям або безособовим формам.

У розділі також виявлено, що введення жіночих займенників у мовлення правоохоронних органів супроводжується певними труднощами, зокрема: відсутністю усталених форм для певних професій, відсутністю нормативного закріплення, варіативністю моделей словотворення, а також неоднозначним сприйняттям нових форм у суспільстві.

У підсумку можна стверджувати, що назви осіб жіночої статі в публічному мовленні силових структур України поступово набувають нормативного статусу та стають важливим компонентом сучасного мовленнєвого вживання. Їхнє активне функціонування відображає не лише лінгвістичні процеси, а й соціальні трансформації — зокрема зміну ролі жінок в оборонній, військовій та

правоохоронній сферах. Незважаючи на певні перешкоди, пов'язані з нормативністю, стилістичним забарвленням та варіативністю, динаміка розвитку лексики на позначення жінок в цій галузі свідчить про чітку тенденцію до фемінізації офіційного публічного дискурсу.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі проведено комплексне дослідження фемінітивів у публічному мовленні силових структур України крізь призму словотворчого та функціонально-стилістичного аспектів. Такий підхід дав змогу не лише схарактеризувати лінгвістичну специфіку фемінітивної лексики в сучасному українському публічному дискурсі, а й простежити еволюцію називання осіб жіночої статі в історичній ретроспективі, виявити продуктивні моделі творення фемінітивів, з'ясувати частотність та стилістичне забарвлення цих одиниць, їхнє місце та роль у публічній комунікації силових структур.

У першому розділі роботи розглянуто теоретичні засади вивчення фемінітивів. Аналіз термінологічного апарату показав, що, незважаючи на тривалу історію функціонування назв осіб жіночої статі, термін *фемінітив* є порівняно новим для української лінгвістики. Він не зафіксований у більшості традиційних лінгвістичних словників, але широко використовується в сучасній лінгвістичній літературі, що свідчить про його функціональність та комунікативну доцільність. Окрім терміна *фемінітив*, у науковому обігу є й інші позначення цього явища, але саме ця лексема найповніше репрезентує лінгвістичну категорію жіночності та її лексичні й словотвірні прояви.

Аналізовано генезис назв осіб жіночої статі в українській мові. Доведено, що жіноча підсистема почала формуватися ще в індоєвропейській прамові, але активне виділення жіночих імен як окремої лінгвістичної категорії почалося в праслов'янський період. Надалі лексика на позначення жінок розвивалася під впливом культурних, соціальних, політичних та мовних змін, що відбувалися в українському суспільстві. Кожен етап — від Київської Русі до незалежної України — залишав свій слід на системі назв осіб жіночої статі, зокрема щодо частоти вживання, способів творення, тематичної спрямованості та стилістичного забарвлення. Особливої трансформації фемінітиви зазнали в радянський період, коли багато імен жінок були витіснені або маргіналізовані,

тоді як сьогодні ми спостерігаємо процес деархаїзації, нормалізації та активного творення нових фемінізованих іменників.

Другий розділ присвячено аналізу реального функціонування назв осіб жіночої статі в публічному мовленні силових структур України — Збройних Сил України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Міністерства внутрішніх справ та Служби безпеки України. В результаті дослідження було зібрано корпус із 140 назв осіб жіночої статі, які функціонують у сучасних інформаційних повідомленнях, публікаціях у соціальних мережах та новинах на офіційних вебсайтах згаданих установ. Цей корпус дав змогу простежити продуктивні моделі формування фемінітивів, визначити тематику найпоширеніших лексем, схарактеризувати їхнє стилістичне забарвлення та місце в публічній комунікації.

Встановлено, що найпродуктивнішим способом формування назв осіб жіночої статі в сучасному мовленні є суфіксальний. Найчастіше вживаними формантами є -к- та -ин-. Водночас існує конкуренція між різними словотвірними моделями, що іноді призводить до появи дублетів, а також викликає дискусії щодо нормативності та доцільності вживання окремих форм.

Тематична класифікація зібраного матеріалу дала змогу виділити кілька основних груп назв осіб жіночої статі: за професійною діяльністю, за військовим званням, за функціями тощо. Найбільш представлена група назв за професією чи посадою, що свідчить про активну інтеграцію жінок у владні структури та поступове лінгвістичне осмислення цієї участі.

У стилістичному аспекті було встановлено, що фемінітиви використовуються як у нейтральному, так і в експресивному забарвленні. Офіційні повідомлення тяжіють до нормативних форм, тоді як публікації в соціальних мережах чи звернення до широкої аудиторії частіше використовують емоційно забарвлені лексеми. Така варіативність свідчить про поліфункціональність назв осіб жіночої статі в публічному мовленні: вони виконують не лише номінативні, а й експресивно-оцінні, соціокультурні та ідеологічні функції.

Особлива увага в роботі приділяється співвідношенню жіночих та чоловічих форм. Було виявлено, що, незважаючи на збільшення кількості жіночих форм, чоловічі форми все ще домінують у текстах публічного спілкування, особливо в офіційно-діловому стилі. Часто для позначення жінок використовуються маскулінітиви або описові конструкції, що свідчить про певну обережність мовців у введенні фемінізованих форм у формальні жанри.

В результаті можна зробити такі узагальнення: фемінітивні форми є важливою та динамічною підсистемою української мови, яка активно розвивається в умовах соціокультурних змін; історичний розвиток назв осіб жіночої статі свідчить про тісний зв'язок мовної структури з політичними та ідеологічними процесами; сучасний етап функціонування жіночих форм відзначається активним створенням нових одиниць, варіативністю словотворчих моделей та спробами нормалізації словникового складу; публічне мовлення силових структур є ілюстративною галуззю для вивчення фемінітивів, оскільки поєднує елементи офіційного, публіцистичного та розмовного мовлення; найпродуктивнішими виявилися суфіксальні моделі творення фемінітивів, особливо з використанням суфіксів -к- та -ин-; фемінітиви виконують не лише номінативну, а й стилістичну, експресивну та культурну функцію, стаючи засобом репрезентації жінок у публічному просторі; незважаючи на активне функціонування фемінітивів у публічному мовленні, існують труднощі з нормалізацією, варіативність форм та нерівномірне використання залежно від типу інституції та комунікативного контексту.

Результати дослідження підтверджують: фемінітиви — це не тимчасова мода, а природне мовне явище, яке відповідає запитам суспільства на видимість жінок у всіх сферах діяльності, зокрема й у тій, яка донедавна вважалася суто чоловічою — сфері оборони та цивільного захисту. Вивчення фемінітивів має не тільки лінгвістичне, а й соціальне значення, оскільки мова не лише відображає реальність, а й активно формує її, впливаючи на уявлення про роль жінки в сучасному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архангельська А. «Чоловік» у слов'янських мовах : монографія. Рівне : Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету, 2007. 448 с.
2. Архангельська А. До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби: традиція і сучасність. *Мовознавство*. 2014. № 1. С. 58–70.
3. Архангельська А. Неофемінативи в новітній українській мові: лексикографічний і транслятологічний аспект. *Актуальні питання сучасної філології: Мовознавчі студії: збірник наукових праць*. Рівне, 2013. Вип. 21(3). С. 59–64.
4. Архангельська А. Фемінінні інновації в новітньому українському назовництві. *Мовознавство*. 2014. № 3. С. 34–50.
5. Архангельська А. Формальне вираження категорії маскуліності: взаємодія родової редистрибуції і родової транспозиції. *Мовознавство*. 2011. No 1. С. 29–42.
6. Архангельська А. *Femina cognita*. Українська жінка у слові й словнику. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 444 с.
7. Бевзенко С. Історична морфологія української мови. Нариси із словозміни і словотвору. Ужгород : Закарпатське обласне в-во, 1960. 416 с.
8. Білоусенко П., Німчук В. Нариси з історії українського словотворення (суфікс -ина) / відп. ред. В. В. Грещук. Запоріжжя – Ялта – Київ : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2009. 252 с.
9. Білоусенко П., Німчук В. Нариси з історії українського словотворення (суфікс -иця) / відп. ред. І. Р. Вихованець. Київ – Запоріжжя : ЗНУ, 2002. 206 с.
10. Бойко М., Вінтонів М., Горохова Т. *Фемінитиви в сучасному українськомовному середовищі (за результатами соціолінгвістичного*

дослідження) Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. (63). с. 14-19.

11. Бондаренко О. Концепти «чоловік» і «жінка» в українській та англійській мовних картинах світу : дис. ... канд. філол. наук. Кіровоград, 2005. 195 с.

12. Брус М. Гіпонімія й антонімія фемінітивів в українській мові XVI – XVII ст. *Семантика мови і тексту* : збірник статей VIII Міжнародної наукової конференції. Івано-Франківськ : Видавництво «Плай», 2003. С. 78–83.

13. Брус М. Гуцульські фемінітиви: семантика і структура. *Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія*. Івано-Франківськ : Видавництво ПНУ ім. В. Стефаніка, 2010. Вип. XXV – XXVI. С. 67–72.

14. Брус М. Деривати із суфіксом -иц-а та з похідними від нього формантами в українській мові XVI – XVII ст. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія..* Івано-Франківськ: Видавництво «Плай», 2001. Вип. VI. С. 157–162.

15. Брус М. Історія вивчення словотвору фемінітивів у слов'янському мовознавстві. *Галичина* : науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано- Франківськ : Видавництво «Плай», 2004. № 10. С. 206–213.

16. Брус М. Історія фемінітивного словотвору від перших граматичних праць до словотвірних студій І. І. Ковалика. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2017. Вип. 64. Ч. I. С. 463–472.

17. Брус М. Поняття з основою *фемін-* у контексті сучасної української лінгвістики. *Лінгвістичні студії* : збірник наукових праць. Донецьк : Донецький національний університет, 2008. Вип. 16. С. 209–214.

18. Брус М. Становлення лінгвальної категорії жіночості. *Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія*. Івано-Франківськ : Видавничо- дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. Вип. XI – XII. С. 39–48.

19. Брус М. Суфіксальний словотвір фемінітивів староукраїнської мови XVI – XVII ст. (номінації з формантом -к-а). *Ономастика і апелятиви (проблеми*

словотвірної дериватології): збірник наукових праць / за ред. проф. В. О. Горпинича. Дніпропетровськ : ДДУ, 1999. Вип. 7. С. 15–18.

20. Брус М. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування : монографія. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 440 с.

21. Булаховський Л. Курс сучасної української літературної мови / Інститут мовознавства Академії наук УРСР імені О. О. Потебні; ред. Л. А. Булаховський. Київ : Радянська школа, 1951. 407 с.

22. Воловенко І. Семантико-граматичні ознаки фемінативів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Київ, 2009. № 5. С. 279-282.

23. Гумецька Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV – XV ст. / відп. ред. І. М. Керницький. Київ : Видавництво АН УРСР, 1958. 298 с.

24. Єрмоленко С. *Сучасна українська літературна мова. Українська мова. Енциклопедія*. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmoiva/um108.htm> (дата звернення 03.05.2025).

25. Карпіловська Є. Мода на слова і норма мови. *Культура слова*. № 77. 2012. С. 134–140.

26. Кислюк Л. Жінка-космонавт чи космонавтка? (до проблеми норми назв осіб жіночої статі). *Культура слова*. № 78. 2013. С. 114–118.

27. Кислюк Л. Нові тенденції у творенні іменників – назв осіб сучасної української мови. *Актуальні проблеми українського словотвору* / за ред. В. Грещука. Івано-Франківськ : Видавництво «Плай», 2002. С. 217–225.

28. Кислюк Л. Словотвірна номінація в сучасній українській мові: система – узус – ідіолект : автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2018. 39 с.

29. Кислюк Л. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 424 с.

30. Клименко Н. Моція. *Українська мова: енциклопедія* / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. Видання

третє. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2007. С. 402–403.

31. Ковалик І. Словотворчий розряд назв живих істот жіночої статі в сучасній нижньолужицькій мові. *Славістичний збірник* : окремий відбиток. Львів : Видавництво Львівського університету, 1963. С. 23–29.

32. Ковалик І. Словотворчий розряд суфіксальних загальних назв живих істот жіночої статі у східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами. *Питання українського мовознавства*. Львів : Видавництво Львівського університету, 1962. Кн. 5. С. 3–34.

33. Ковалів П. Лексичний фонд літературної мови київського періоду X – XIV ст. / Наукове товариство ім. Т. Шевченка. Нью-Йорк, 1962. Т. I: Основний фонд. 445 с.; 1964. Т. II: Запозичення. 323 с.

34. Козачишина О. Фемінітиви як засіб пропагування гендерно-лінгвістичної рівності у сучасних українських ЗМІ. *Актуальні проблеми філології та методики викладання іноземних мов у сучасному мультилінгвальному просторі : матеріали Всеукраїнської науковотеоретичної конференції*. Вінниця, 2020. С. 69-71.

35. Козачишина О., Мосійчук А. Фемінітиви у сучасному українському газетному дискурсі. *Science and Education a New Dimension. Philology*. Вінниця, 2020. С. 26–27.

36. Космеда, Т. Фемінізація сучасної української мови: актуалізація лексико-граматичного класу слів-назв осіб жіночої статі. Дещо про проблему їхнього лексикографування. *Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика*. Харків – Дрогобич : Коло, 2014. С. 161–172.

37. Кривоший О. Жінка в правовій культурі українського народу. *Українки в історії* / за заг. ред. В. Борисенко. Київ : Видавництво «Либідь», 2006. С. 10–18.

38. Маланчук-Рибак О. Жінка в історії: навчальна хрестоматія для студентів історичних та гуманітарних факультетів університетів. Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. 336 с. + 16 с. іл.
39. Малахова О. Гендерночутлива мова vs дискурсивні влади: актуальні питання гендерної лінгвістики в Україні. *Я.* 2015. № 37. С. 35–37.
40. Марчишина А. Гендерна ідентичність в англomовному постмодерністському дискурсі: соціокультурний та лінгвопоетичний аспекти (на матеріалі наукових, публіцистичних та художніх текстів) : автореф. дис. ... д-ра. філол. наук. Одеса, 2018. 32 с.
41. Мітчелл Д. Психоданаліз і фемінізм: радикальна переоцінка психоданалізу Фройда / перекл. з англ. І. Добропас, Т. Шмігера. Львів : Видавництво «Астролябія», 2004. 480 с.
42. Нелюба А. «Гендерна лінгвістика» і малопродуктивні словотворчі засоби. *Лінгвістика* : збірник наукових праць. Луганськ, 2011. № 1. С. 135–137.
43. Нелюба А. Жінки. Гендер. Словотвір. *Збірник Харківського історико-філологічного товариства*. Харків, 2011. Т. 14. (Нова серія). С. 189–204.
44. Німчук В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови / відп. ред. С. П. Бевзенко. Київ : Видавництво «Наукова думка», 1992. 416 с.
45. Німчук В. Лексика давньоруської мови. *Історія української мови. Лексика і фразеологія* / ред. кол.: В. М. Русанівський (відп. ред.), В. Л. Карпова, В. В. Німчук, І. П. Чепіга. Київ : Видавництво «Наукова думка», 1983. С. 29–163.
46. Німчук В. Праслов'янська лексика. *Історія української мови. Лексика і фразеологія* / ред. кол.: В. М. Русанівський (відп. ред.), В. Л. Карпова, В. В. Німчук, І. П. Чепіга. Київ: Видавництво «Наукова думка», 1983. С. 15–28.
47. Перехрест О. Чому ми вживаємо фемінітиви. Колонка редакторки. URL: <https://kufer.media/dumky/feminivityu/> (дата звернення 03.05.2025).
48. Пода О. Фемінітиви і маскулінітиви як гендерні маркери журнальних заголовків у контексті гендерної політики західноукраїнських часописів для жінок. *Держава та регіони. Гуманітарні науки: науково-виробничий журнал*. 2008. № 3. С. 87–95.

49. Пономарів О. Іменники жіночого роду в назвах за професіями. *Філософсько-антропологічні студії. Спецвипуск*. Київ : Стилос, 2011. С. 183–186.
50. Потебня А. Из записок по русской грамматике. Об изменении значения и заменах существительного. Москва : Издательство «Просвещение», 1968. Т. III. 552 с.
51. Пузиренко Я. Агентивно-професійні назви осіб жіночої статі в лексикографічному описі та узусі : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.15. Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Ін-т філології. Київ, 2005. 21 с.
52. Самійленко С. Нариси з історичної морфології української мови : посібник. Київ : Видавництво «Радянська школа», 1964. Ч. I. 236 с.; Київ : Видавництво «Вища школа», 1970. Ч. II. 192 с.
53. Семенюк С. Формування словотвірної системи іменників з модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові : дис. ... канд. філол. наук. Запоріжжя., 2000. 209 с.
54. Семенюк С. Суфікс-закінчення -а в іменниках з модифікаційним значенням жіночої статі (кінець XVIII – XX ст.). *Актуальні проблеми українського словотвору* / за ред. В. Грещука. Івано-Франківськ : Видавництво «Плай», 2002. С. 413–423.
55. Синчак О. Гендерована мова: вектори влади і впливу. *Гендер для медій* / М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманова. Київ : Критика, 2013. С. 117-134.
56. Ставицька Л. Гендерна лінгвістика: українська перспектива. *Українська мова*. 2004. No 3. С. 58–66.
57. Тараненко О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець XX – XXI ст.). Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 246 с.
58. Тараненко О. Андроцентризм у системі мовних координат і сучасний гендерний рух : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 112 с.
59. Федурко М. Словотвірна морфонологія українських фемінативів у лінгвокультурологічному аспекті. *Відображення історії та культури народу в*

словотворенні : доповіді XII Міжнародної наукової конференції Комісії зі слов'янського словотворення / упорядк. та наук. редак. Н. Ф. Клименко і Є. А. Карпіловської. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. С. 433–442.

60. Фекета І. Жіночі особові назви в українській мові (творення і вживання) : дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 1968. 369 с.

61. Фенько Л. Назви жителів жіночої статі в українській мові. *Питання словотвору* / за ред. І. Ковалика. Київ : Видавництво «Вища школа», 1979. С. 148–150.

62. Шевчук З. Вербалізація мовного портрета жінки (на матеріалі сучасної української жіночої прози) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2017. 20 с.

63. Шеховцова Н. Фемінітиви в українській пресі. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). Випуск 9. 2017. С. 143–146.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

64. Словник української мови : [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. Потебні ; редкол.: І. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970–1980.

65. Голянич М., Стефурак Р., Бабій І. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія / за редакцією М. Голянич. Івано-Франківськ : Сімик, 2011. 272 с.

66. Ганич Д., Олійник І. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.

67. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с.

68. Словник гендерних термінів / Укладач З. В. Шевченко. Черкаси : видавець Чабаненко Ю., 2016. 336 с.

Додаток А

Словник фемінітивів

Авіаторка

Авторка

Агентка

Амазонка

Бійчиня

Богиня

Відьма

Військова

Військовослужбовиця

Власниця

Вогнеборка

Водійка

Водолазка-саперка

Воїнка

Волонтерка

Героїня

Господиня

Десантниця

Дизайнерка

Диспетчерка

Дівчина

Дівчина-артилеристка

Дівчина-водолазка

Діячка

Донька

Дочка

Дружина
Експертка
Жителька
Жінка
Жінка-військовослужбовиця
Жінка-воїн
Жінка-захисниця
Жінка-мати
Жінка-медик
Жінка-оперативник
Жінка-пожежниця
Жінка-рятувальниця
Жінка-сестра
Журналістка
Загибла
Заручниця
Засновниця
Заступниця
Захисниця
Зв'язківниця
Зловмисниця
Зрадниця
Інструкторка
Керівниця
Кожна
Колаборантка
Командирка
Командувачка
Комбат-медикиня

Комерсантка

Конкурсантка

Кореспондентка

Королева

Красуня

Кулеметниця

Курсантка

Лейтенантка

Лікарка

Майстриня

Мати

Медикиня

Медична сестра

Медсестра

Мінометниця

Молодша сержантка

Навідниця

Надзвичайниця

Начальниця

Онучка

Операторка

Операційна сестра

Організаторка

Організаторка

Офіцерка

Охоронниця

Пані

Пані міністерка

Пані посол

Парашутистка
Партнерка
Патрульна
Перекладачка
Переможниця
Підполковниця
Пілотеса
Повелителька
Подруга
Поетеса
Поліцейська
Полковниця
Помічниця
Поплічниця
Посестра
Правозахисниця
Працівниця
Представниця
Президентка
Прес-офіцерка
Прибічниця
Призерка
Прикордонниця
Пропагандистка
Психолог-рятувальниця
Психологиня
Радіотелефоністка
Радниця
Рашистка

Розвідниця

Рятувальниця

Сержантка

Сестра

Снайперка

Соратниця

Союзниця

Спеціалістка

Співвітчизниця

Спортсменка

Старша лейтенантка

Старша медична сестра

Старша сержантка

Студентка

Танкістка

Туристка

Українка

Уповноважена

Учасниця

Учителька

Фахівчиня

Фігурантка

Хірургиня

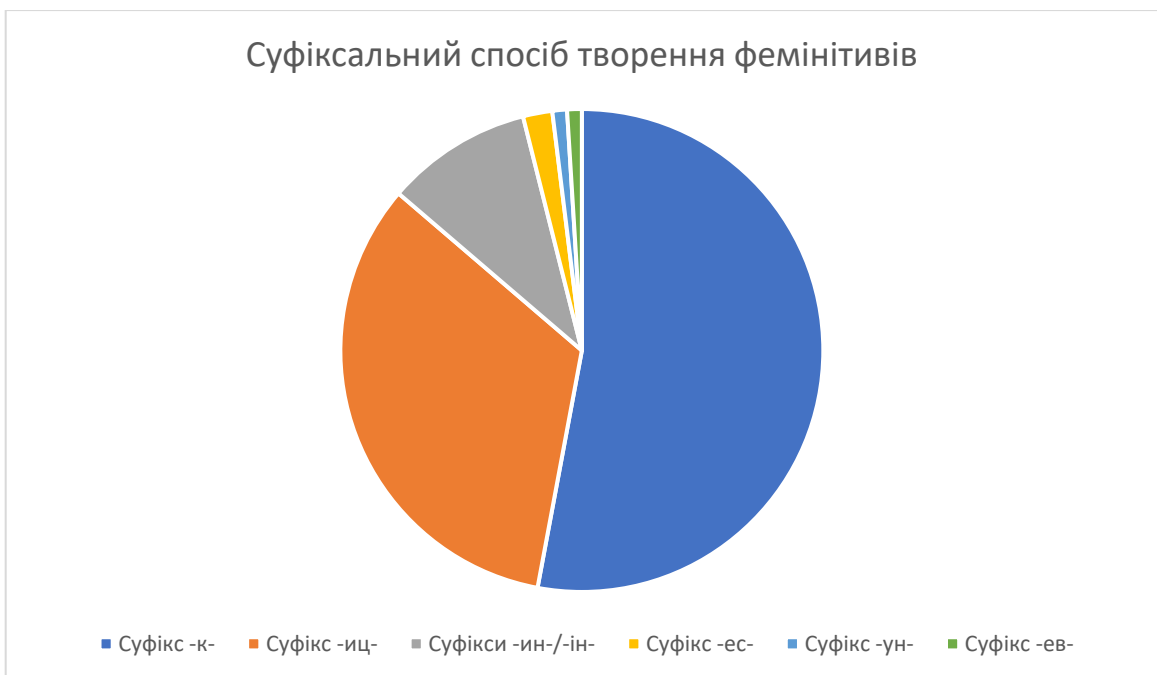
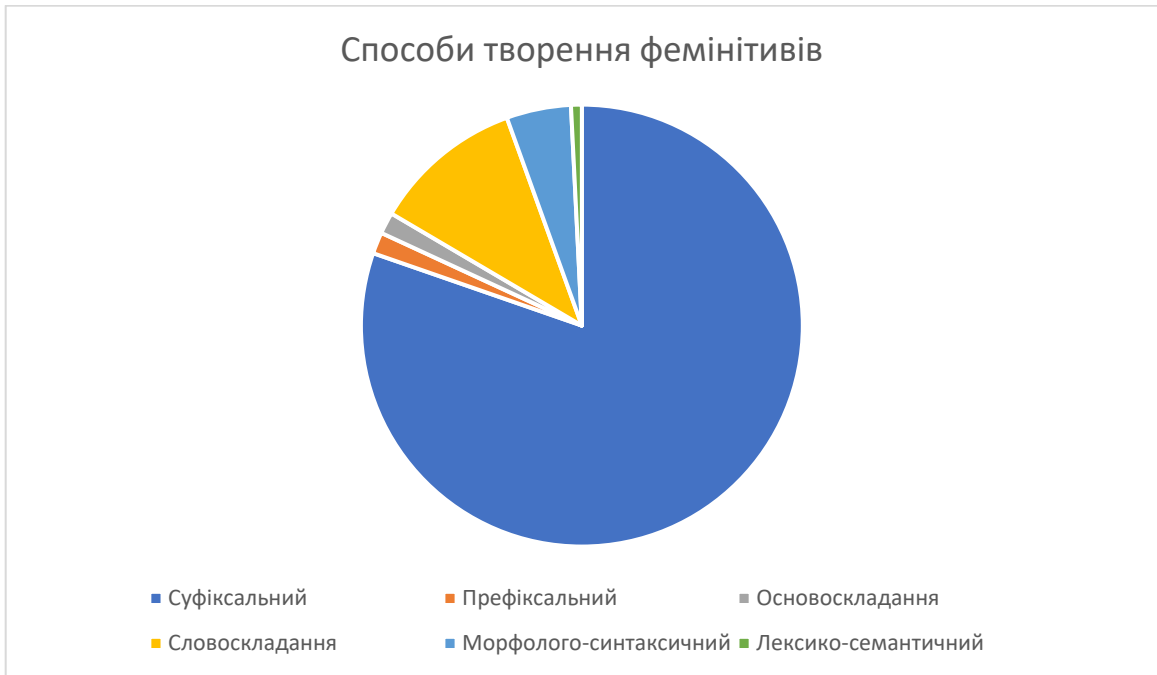
Чемпіонка

Членкиня

Штурмовичка

Юристка

Додаток Б

Додаток В

Тематична класифікація фемінітивів

1. Назви професій та посад

1.1 Військові спеціальності: командирка, мінометниця, навідниця, десантниця, розвідниця, зв'язківниця, офіцерка, парашутистка, комбат, авіаторка, пілотеса, командувачка, інструкторка, прес-офіцерка, операторка, штурмовичка, дівчина-артилеристка, танкістка, кулеметниця, снайперка, прикордонниця.

1.2 Медичні спеціальності: медикня, лікарка, хірургиня, жінка-медик, медична сестра, медсестра, старша медична сестра, операційна сестра, психологиня.

1.3 Сфера безпеки та порятунку: поліцейська, офіцерка, інспекторка, рятувальниця, вогнеборка, жінка-пожежниця, диспетчерка, радіотелефоністка, надзвичайниця, водолазка, саперка, жінка-рятувальниця, жінка-оперативник, охоронниця, водійка, патрульна.

1.4 Громадські та державні посади: керівниця, начальниця, президентка, фахівчиня, працівниця, заступниця, пані міністерка, пані посол, радниця, уповноважена, представниця, членкиня, діячка, правозахисниця, юристка, спеціалістка, експертка, перекладачка.

1.5 Журналістика, медіа та культура: журналістка, кореспондентка, авторка.

1.6 Освіта, наука та творчість: учителька, дизайнерка, майстриня.

2. Назви військових звань: молодша сержантка, сержантка, старша сержантка, лейтенантка, старша лейтенантка, підполковниця, полковниця.

3. Назви жінок за функціями

3.1 Учасниці бойових дій: військова, військовослужбовиця, жінка-військовослужбовиця, захисниця, жінка-захисниця, жінка-воїн, воїнка, учасниця, посестра, бійчиня.

3.2 Героїчні та символічні образи: героїня, амазонка, королева, богиня, відьма, повелителька, красуня.

3.3 Волонтерська та соціальна діяльність: волонтерка, організаторка, засновниця, соратниця, союзниця, подруга, партнерка.

3.4 Громадянська належність: українка, співвітчизниця.

3.5 Сімейні ролі: мати, жінка-мати, дружина, донька, дочка, онучка, жінка-сестра.

4. Нейтральні назви осіб жіночої статі: жінка, пані, дівчина, кожна.

5. Назви жінок-злочинниць: зловмисниця, організаторка, прибічниця, пропагандистка, колаборантка, фігурантка, зрадниця, агентка, поплічниця, рашистка.

6. Назви жінок у контексті ситуацій: загибла, заручниця, мешканка, жителька, студентка, конкурсантка, переможниця, призерка, чемпіонка, туристка, курсантка, помічниця, господиня, власниця, комерсантка.

Додаток Г

Кількість вживань, кількість траплянь на мільйон токенів та рік першого вживання фемінитива за даними Генерального регіонально анотованого корпусу української мови⁵

Лексема / словосполучення	Кількість вживань	Кількість траплянь на мільйон токенів	Перше вживання
Захисниця	3 738	2,05	1919
Комбат-медикиня	0	0	-
Жінка	776 766	426,86	1819
Посестра	927	0,51	1848
Медична сестра	917	0,51	1933
Операційна сестра	151	0,08	1942
Військова	36,185	19,89	1838
Жінка-медик	127	0,07	1978
Героїня	24 842	13,65	1867
Студентка	16 649	9,15	1887
Медсестра	19 652	10,8	1934
Військовослужбовиця	509	0,28	2015
Кожна	100,958	55,48	1834
Українка	231 228	127,07	1838
Пані	141 838	77,95	1819
Керівниця	7 708	4,24	1919
Організаторка	1 614	0,89	1911
Засновниця	5 219	2,87	1889
Президентка	6 355	3,49	1913
Пані посол	469	0,26	1984
Заступниця	19 864	10,92	1863
Пані міністерка	35	0,02	2013
Красуня	28 106	15,45	1869
Повелителька	537	0,3	1920
Жителька	19 247	10,58	1863
Дочка	119 194	65,5	1819
Кореспондентка	2 702	1,48	1874
Дівчина	385 544	211,87	1819

⁵ Під час збирання даних не враховано можливої омонімії.

Мінометниця	7	0	2015
Амазонка	2 969	1,63	1869
Комерсантка	35	0,02	1929
Хірургиня	57	0,03	2016
Співвітчизниця	1 794	0,99	1952
Майстриня	5 827	3,2	1888
Воїнка	102	0,06	1971
Жінка-захисниця	18	0,01	1997
Жінка-військовослужбовиця	50	0,03	2018
Волонтерка	5 191	2,85	1998
Лікарка	8 326	4,58	1861
Учителька	6 156	3,38	1862
Спортсменка	12 197	6,7	1926
Юристка	1 708	0,94	1896
Дизайнерка	3 608	1,98	2001
Журналістка	26 809	14,73	1894
Представниця	20 680	11,36	1849
Мати	4,320,668	2,374.38	1818
Дружина	295 889	162,6	1860
Донька	102 549	56,35	1833
Спеціалістка	646	0,36	1886
Правозахисниця	3 219	1,77	1983
Діячка	2 366	1,3	1871
Жінка-воїн	190	0,1	1946
Учасниця	22 785	12,52	1900
Жінка-мати	695	0,38	1875
Жінка-сестра	7	0	1913
Соратниця	1 099	0,6	1913
Конкурсантка	1 686	0,93	1989
Переможниця	10 424	5,73	1907
Поетеса	9 859	5,42	1887
Операторка	480	0,26	1974
Королева	47 488	26,1	1838
Медикиня	249	0,14	2018
Господиня	30 471	16,75	1833
Психологиня	1 318	0,73	1876
Лейтенантка	72	0,04	1944
Офіцерка	219	0,12	2002
Старша лейтенантка	6	0	2020
Молодша сержантка	4	0	2017
Навідниця	41	0,02	1978

Старша медична сестра	53	0,03	1962
Старша сержантка	0	0	-
Командирка	109	0,06	1900
Підполковниця	22	0,01	1883
Союзниця	593	0,33	1907
Подруга	45 333	24,91	1819
Партнерка	3 932	2,16	1916
Полковниця	203	0,11	1844
Радниця	3 838	2,11	1887
Дівчина-артилеристка	0	0	-
Пілотеса	53	0,03	1944
Командувачка	49	0,03	2012
Членкиня	2 201	1,21	1936
Інструкторка	270	0,15	1926
Розвідниця	588	0,32	1925
Десантниця	45	0,02	1984
Зв'язківниця	0	0	-
Парашутистка	120	0,07	1936
Авіаторка	12	0,01	1913
Перекладачка	2 861	1,57	1921
Власниця	13 574	7,46	1910
Онучка	3 240	1,78	1864
Рятувальниця	111	0,06	1924
Помічниця	5 780	3,18	1865
Психолог-рятувальниця	0	0	-
Загибла	8,395	4.61	1847
Штурмовичка	7	0	1982
Відьма	19 427	10,68	1827
Поліцейська	2,217	1.22	1867
Водійка	2 847	1,56	1966
Туристка	1 805	0,99	1902
Прес-офіцерка	37	0,02	2017
Уповноважена	11,598	6.37	1911
Експертка	3 228	1,77	1930
Авторка	21 203	11,65	1884
Працівниця	9 043	4,97	1887
Чемпіонка	13 335	7,33	1927
Призерка	3 380	1,86	1972
Вогнеборка	0	0	-
Жінка-пожежниця	3	0	2019

Диспетчерка	85	0,05	1964
Фахівчиня	465	0,26	2004
Радіотелефоністка	13	0,01	1997
Начальниця	5 173	2,84	1871
Сержантка	32	0,02	2008
Дівчина-водолазка	0	0	-
Богиня	11 380	6,25	1827
Надзвичайниця	0	0	-
Жінка-рятувальниця	3	0	2018
Водолазка-саперка	0	0	-
Прибічниця	131	0,07	1967
Пропагандистка	876	0,48	1926
Зловмисниця	3 294	1,81	1983
Організаторка	1 614	0,89	1911
Заручниця	1,835	1.01	1975
Жінка-оперативник	2	0	2015
Колаборантка	371	0.2	2000
Фігурантка	1,246	0.68	1936
Рашистка	4	0	2016
Зрадниця	1,279	0.7	1860
Агентка	491	0.27	1929
Поплічниця	180	0.1	1927
Курсантка	361	0.2	1925
Охоронниця	391	0.21	1891
Танкістка	152	0.08	1944
Кулеметниця	115	0.06	1941
Снайперка	257	0.14	1944
Бійчиня	65	0.04	2013
Прикордонниця	178	0.1	1984
Патрульна	41,699	22.92	1916
Сестра	125,740	69.1	1819